

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
(1945 – 1995)

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΚΑΛΦΟΥΝΤΖΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(2)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ **ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ**

1. Η κατάσταση της οικονομίας κατά την απελευθέρωση (3-4)
2. Προσπάθειες για σταθεροποίηση (4-6)
3. Ανασύνταξη της παραγωγής (6-8)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ **ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ**

1. Αναπτυξιακή στρατηγική (9-10)
2. Η υποτίμηση του 1953 (10-11)
3. Άλλα εξυγιαντικά μέτρα (12-13)
4. Οι πρώτες ενδείξεις ανακάμψεως (13-14)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ **ΑΝΑΠΤΥΞΗ**

1. Ο χαρακτήρας της νέας φάσεως (15-16)
2. Προώθηση των επενδύσεων (16-18)
3. Συμβολή του εργατικού δυναμικού (18-19)
4. Η σύνδεση με την Ε.Ο.Κ. (19-20)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ **ΚΑΜΠΗ**

1. Ένταση των πληθωριστικών πιέσεων (21-22)
2. Παράγοντες των ανατιμήσεων (23)
3. Προμηνύματα υφέσεως (24-25)
4. Η πλήρης ένταξη στην Ε.Ο.Κ. (25-26)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ **ΑΠΟΔΥΝΑΜΩΣΗ**

1. Μακροοικονομικές ανισορροπίες (27-29)
2. Η ελλειμματικότητα του δημόσιου τομέα (30-32)
3. Αποβιομηχάνιση (32-36)
4. Ανεργία (36-39)
5. Απόκλιση από την Ευρωπαϊκή οικονομία (39-42)
6. Παραοικονομία (43-44)

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

1. Βασικές διαπιστώσεις (45-47)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ **ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

(48-52)

(53-54)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η συνοπτική εξέταση μιας πολύ μακράς περιόδου της εξελίξεως της Ελληνικής οικονομίας, προς την οποία δεν είναι άσχετη η σημερινή κρίσιμη κατάσταση και οι προσπάθειες που απαιτούνται και καταβάλλονται για την αντιμετώπισή της, στο πλαίσιο μάλιστα των διαδικασιών που έχουν ήδη ολοκληρωθεί για την Οικονομική & Νομισματική Ένωση της Ευρώπης. Η αναδρομή στο απώτερο παρελθόν θεωρήθηκε αναγκαία επειδή χωρίς αυτή δεν μπορεί να είναι πλήρης η κατανόηση των διαφόρων πτυχών της κρίσεως που επί πολλά έτη υποβόσκει. Δεν θα αρκούσε μια σχετικά βραχυχρόνια εξέταση των προβλημάτων – όσο εμπεριστατωμένη και αν ήταν – για να σχηματιστεί σαφής αντίληψη της φύσεως και της εντάσεώς τους. Απαιτείται συστηματική παρακολούθηση της όλης εξελίξεως της οικονομίας εις βάθος χρόνου, που πρέπει να φτάνει ως τα πρώτα μεταπολεμικά έτη.

Από μια τέτοια μακράς περιόδου επισκόπηση προκύπτει ότι τον τελευταίο μισό αιώνα (1945 – 1995) η Ελληνική οικονομία πέρασε από τις διαδοχικές φάσεις «*ανασυγκροτήσεως*», «*προπαρασκευής*» (για ανάπτυξη), «*ανάπτυξεως*», «*καμψής*» και «*αποδυναμώσεως*», που συνιστούν ένα «*μεγάλο κύκλο*». Ο τρόπος διαμορφώσεως και τα κύρια χαρακτηριστικά των φάσεων αυτών αποτελούν το αντικείμενο αναλύσεως σε αντίστοιχα κεφάλαια της εργασίας. Στον επίλογο διατυπώνονται ορισμένα βασικά συμπεράσματα σχετικά με την υφή των σημερινών οικονομικών προβλημάτων.

Ας επισημανθεί ότι η παρόν σύντομη εργασία δεν αποτελεί συγγραφή οικονομικής ιστορίας με περιεχόμενο την εξαντλητική ανάλυση και παρουσίαση των οικονομικών εξελίξεων. Απλώς, επιχειρείται να δοθεί, σε γενικές αδρές γραμμές, η εικόνα των επιτευγμάτων και αδυναμιών της μεταπολεμικής Ελληνικής οικονομίας, προκειμένου να προβληθεί ο χαρακτήρας της μέχρι τώρα πορείας της. Σε μία τέτοια επιλεκτική εξέταση μπορεί να παραλείπονται μερικοί, ακόμη και σημαντικοί, παράγοντες της οικονομικής δραστηριότητας, προβάλλονται όμως όλες οι μακροοικονομικές μεταβολές και σχέσεις, οι αναγκαίες για την ερμηνεία των φαινομένων που σφράγισαν τις μέχρι τώρα εξελίξεις.

Στο τέλος της εργασίας περιλαμβάνεται στοιχειώδης βιβλιογραφία – που περιέχει μόνο μονογραφίες – για τα σημαντικότερα γενικά ή ειδικότερα θέματα που σχετίζονται με την ύλη της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ

1. Η κατάσταση της οικονομίας κατά την απελευθέρωση

Λόγω των καταστροφών που υπέστη η Ελληνική οικονομία κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, αλλά και του βάρους των δαπανών συντηρήσεως των στρατευμάτων κατοχής, η κατάστασή της αμέσως μετά την απελευθέρωση ήταν χαώδης. Το παραγωγικό δυναμικό της χώρας ήταν κατά το μεγαλύτερο μέρος του αχρηστεμένο και οι περισσότερες οικονομικές μονάδες σε πλήρη αδράνεια. Οι συνθήκες αυτές χαρακτήριζαν κυρίως τον τομέα της δευτερογενούς παραγωγής και κατά μείζονα λόγο τη μεταποίηση, η οποία μεταξύ άλλων, είχε στερηθεί των αναγκαίων πρώτων και βοηθητικών υλών, καυσίμων και ανταλλακτικών, είτε εσωτερικής είτε εξωτερικής προελεύσεως. Αλλά και στον τομέα της πρωτογενούς παραγωγής η κατάσταση ήταν προβληματική, αν και με κάποιες διαφοροποιήσεις. Ενώ, δηλαδή, η κτηνοτροφία και ορισμένες παραδοσιακές καλλιέργειες, όπως του καπνού, είχαν σε πολύ μεγάλο βαθμό συρρικνωθεί, κάποιες άλλες καλλιέργειες, εξαιτίας της διακοπής των εισαγωγών ειδών διατροφής, είχαν λιγότερο επηρεαστεί ή ακόμη και πρόσκαιρα επεκταθεί.

Ιδιαίτερη σημασία για τον σχηματισμό μιας σωστής εικόνας της οικονομίας έχει η αναφορά στους βασικούς παραγωγικούς συντελεστές. Εν πρώτοις, το εργατικό δυναμικό της χώρας είχε υποστεί σοβαρή αριθμητική μείωση, λόγω των απωλειών στις πολεμικές επιχειρήσεις και την εθνική αντίσταση, καθώς και λόγω επιτάξεως της θνησιμότητας εξαιτίας των συνθηκών απαθλιώσεως, ιδίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, που έπασχαν από πλήρη ανεπάρκεια ακόμη και στοιχειωδών ειδών διατροφής. Ωστόσο, και στο εργατικό δυναμικό που απέμεινε μετά την εχθρική κατοχή το ποσοστό ανεργίας ήταν πολύ υψηλό και – το σημαντικότερο – η διάρκειά της μεγάλη, επί μια ολόκληρη τετραετία. Επιπλέον, κατά την περίοδο αυτή είχαν παραμείνει εκτός της παραγωγικής διαδικασίας οι νεαρές ηλικίες, χωρίς φυσικά να έχουν τύχει κάποιας επαγγελματικής ή τεχνικής κατάρτισεως, που σημαίνει ότι και η θεωρούμενη ως διαθέσιμη εργασία δεν ήταν, τουλάχιστον βραχυχρονίως, χρησιμοποιήσιμη στην παραγωγή.

Από το πραγματικό κεφάλαιο της οικονομίας, το μέρος που αφορά τη βασική υποδομή είχε υποστεί τις μεγαλύτερες καταστροφές. Οι οδικές αρτηρίες δεν ήταν σε θέση να εξυπηρετήσουν ακόμη και τις πιο βασικές ανάγκες. Παρόμοια ήταν η κατάσταση στα λιμάνια και στα αεροδρόμια. Επίσης, το σιδηροδρομικό δίκτυο είχε καταστραφεί σε πολλά σημεία του. Έτσι, πολλές περιοχές της χώρας είχαν απομονωθεί. Αλλά και εκεί που υπήρχε κάποια επαφή οι συνθήκες μεταφοράς ανθρώπων και εμπορευμάτων ήταν δυσμενέστερες. Φυσικά, η κατάσταση ήταν ακόμη χειρότερη στον τομέα των τηλεπικοινωνιών. Και άλλες μορφές οικονομικής και κοινωνικής υποδομής, όπως είναι κυρίως η εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες και η νοσοκομειακή περίθαλψη, βρίσκονταν κατά την απελευθέρωση σε κατάσταση προχωρημένης αποσυνθέσεως. Αποφασιστικής σημασίας ανασταλτικό παράγοντα για τη λειτουργία του οικονομικού συστήματος αποτελούσε η πλήρης σχεδόν απονέκρωση των τραπεζικών υπηρεσιών, εξαιτίας της προϊούσας εξαφανίσεως της δραχμής από τις συναλλαγές και της διεξαγωγής του μεγαλύτερου μέρους τους με αντιπραγματισμό ή με χρυσές λίρες.

Από τη σύντομη αυτή περιγραφή μπορεί να συναχθεί ότι το επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας είχε υποστεί σοβαρή καθίζηση, σε σχέση με εκείνο της προπολεμικής περιόδου. Επίσημες στατιστικές πληροφορίες για την έκταση της καθιζήσεως αυτής δεν είναι διαθέσιμες. Σύμφωνα όμως με εκτιμήσεις που έκανε ο Καθηγητής Ξεν. Ζολώτας, το καθαρό εθνικό εισόδημα των ετών 1945 και 1946 αποτελούσε αντίστοιχα το 31% και το 51% εκείνου του έτους 1938. Αν ληφθούν υπόψη οι ανάγκες που δημιουργήθηκαν από τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονταν στη μεταπολεμική περίοδο, εύκολα γίνεται αντιληπτό το μέγεθος των προσπαθειών που έπρεπε να αρχίσουν να καταβάλλονται αμέσως μετά την απελευθέρωση, σε μία πρώτη φάση για την ανασυγκρότηση της οικονομίας και, ακολούθως, για την αυτοδύναμη ανάπτυξή της. Εν τούτοις, η κατάσταση αυτή παρέμεινε αμετάβλητη σχεδόν το πρώτο μεταπολεμικό έτος, λόγω του κινήματος του Δεκεμβρίου 1944, αλλά και τα αμέσως επόμενα έτη, λόγω του ανταρτοπόλεμου που ακολούθησε.

2. Προσπάθειες για σταθεροποίηση

Οι εξελίξεις αυτές στην εγχώρια προσφορά σε συνδυασμό με τη διόγκωση της ζήτησεως που προερχόταν από τις τεράστιες δαπάνες των στρατευμάτων κατοχής είχαν ωθήσει τη νομισματική κυκλοφορία και το επίπεδο των τιμών σε μεγάλα ύψη, με αποτέλεσμα την εκμηδένιση της αξίας της δραχμής και τη βαθμιαία καθιέρωση της χρυσής λίρας όχι μόνο ως μέτρου αξιών και ως μέσου διαφυλάξεως περιουσίας, αλλά και ως μέσου πληρωμής. Γι' αυτό, μεταξύ των πρώτων μελημάτων των οικονομικών αρχών, αμέσως μετά την απελευθέρωση, ήταν η εισαγωγή της «νέας δραχμής» (1 νέα δραχμή=50 δισεκατομμύρια παλαιών δραχμών) και η σύνδεσή της με τη χάρτινη λίρα Αγγλίας (Νόμος 18 του Νοεμβρίου 1944). Για την αντιμετώπιση του νομισματικού προβλήματος είχαν διατυπωθεί από τους Καθηγητές Κυρ. Βαρβαρέσο και Ξεν. Ζολώτα διαφορετικές απόψεις, αλλά τελικά υιοθετήθηκαν από την κυβέρνηση εκείνες του δευτέρου.

Τα πράγματα όμως δεν εξελίχθηκαν σύμφωνα με τους αρχικούς σχεδιασμούς. Το κίνημα του Δεκεμβρίου 1944 δημιούργησε συνθήκες πλήρους αβεβαιότητας και ανασφάλειας, με συνέπεια τη ραγδαία μείωση της αγοραστικής δυνάμεως της νέας δραχμής – η οποία έτεινε και αυτή να εξαφανιστεί από τις συναλλαγές – και την, ολοένα και σε μεγαλύτερη έκταση, χρησιμοποίηση της χρυσής λίρας. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μεταξύ Ιανουαρίου και Ιουνίου 1945 η τιμή της χρυσής λίρας στην ελεύθερη αγορά τετραπλασιάστηκε και η κυκλοφορία τραπεζογραμματίων εξαπλασιάστηκε.

Για τη σταθεροποίηση της αγοραστικής δυνάμεως της δραχμής έγινε τον Ιούνιο του 1945, για δεύτερη φορά προσφυγή σε μέτρα νομισματικής διαρρυθμίσεως με επίκεντρο τον καθορισμό από την Τράπεζα της Ελλάδας της συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής. Η γενική κατεύθυνση της πολιτικής που εφαρμόστηκε τότε είχε υποδειχτεί από τον Καθηγητή Βαρβαρέσο. Τα σχετικά μέτρα απέβλεπαν σε περιορισμό του ελλείμματος της δημοσιονομικής διαχειρίσεως, περιορισμό της ζήτησεως χρυσών λιρών και της διαρροής συναλλάγματος, έλεγχο των τιμών και λουπά. Όμως, η κατάσταση εξακολούθησε να επιδεινώνεται, πράγμα που οδήγησε σε εγκατάλειψη της αναποτελεσματικής αυτής πολιτικής. Μεταξύ Ιουνίου και Δεκεμβρίου 1945 η τιμή της χρυσής λίρας οκταπλασιάστηκε και η κυκλοφορία τραπεζογραμματίων τριπλασιάστηκε.

Η δραχμή είχε σε τέτοια έκταση υποτιμηθεί ώστε παρέστη πάλι ανάγκη, μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, να καταβληθούν τον Ιανουάριο του 1946, για τρίτη φορά, προσπάθειες σταθεροποίησης. Τη φορά αυτή η σταθεροποίηση επιδιώχθηκε κυρίως μέσω της παρεμβάσεως της Τράπεζας της Ελλάδας στην αγορά χρυσών λιρών. Η παρέμβαση εκδηλωνόταν με ρύθμιση των πωλούμενων ποσοτήτων και καθορισμό της τιμής πωλήσεως. Με τον τρόπο αυτό για κάποιο χρονικό διάστημα η κατάσταση εξομαλύνθηκε. Θα μπορούσε μάλιστα να υποστηριχτεί ότι είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται οι συνθήκες που, επιτέλους, θα επέτρεπαν την απρόσκοπτη πορεία της οικονομίας προς την ανασυγκρότηση. Πρέπει να σημειωθεί ότι για τη σωστή άσκηση της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής, εν όψει μάλιστα και της μεγάλης στενότητας διαθεσίμων στο τραπεζικό σύστημα, καθιερώθηκαν τότε ορισμένα θεσμικά μέτρα, από τα οποία το σημαντικότερο ήταν η ίδρυση το 1946 της Νομισματικής Επιτροπής. Βασικά, η Νομισματική Επιτροπή (που έδρευε στην Τράπεζα της Ελλάδας) είχε ως έργο τη ρύθμιση της εκδόσεως χαρτονομίσματος, αλλά βαθμιαία κατέστη κέντρο λήψεως κυβερνητικών αποφάσεων για όλα τα νομισματοπιστωτικά θέματα. Έτσι, ως την κατάργησή της έπαιξε ουσιαστικότατο ρόλο στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής και τη διαμόρφωση της οικονομικής καταστάσεως στη χώρα.

Αλλά και πάλι την πορεία προς την ανασυγκρότηση ήρθε να ανακόψει η περιπέτεια του ανταρτοπόλεμου που κάλυψε μια ολόκληρη τριετία (1946 – 1949). Κατά την περίοδο αυτή η χώρα- και κυρίως η ύπαιθρος- υπέστη τεράστιες καταστροφές, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις ήταν μεγαλύτερες ακόμη και από εκείνες του πολέμου και της κατοχής. Και μόνο το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος των εθνικών πόρων χρησιμοποιήθηκε για την κινητοποίηση της πολεμικής μηχανής, αλλά και την κάλυψη των πολλαπλών αναγκών που δημιουργήθηκαν από τις ανώμαλες συνθήκες της εποχής, μπορεί να δώσει ένα μέτρο των ανασταλτικών επιπτώσεων στη δραστηριοποίηση της οικονομίας.

Μετά το 1946, σε μια πρώτη φάση, ο πληθωρισμός είχε παρουσιάσει αναζωπύρωση, η οποία αντανάκλούσε, μεταξύ άλλων, και το δυσμενές ψυχολογικό κλίμα που επικρατούσε στην οικονομία, λόγω του ανταρτοπόλεμου. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα 1.1, τόσο ο Τιμάρηθμος Κόστους Ζωής της Τράπεζας της Ελλάδας όσο και η κυκλοφορία τραπεζογραμματίων σημείωσαν σημαντική άνοδο. Εξαιτίας του εσωτερικού πληθωρισμού διευρυνόταν συνεχώς η ανισοτιμία αγοραστικής δυνάμεως της δραχμής έναντι των ξένων νομισμάτων καθιστώντας οξύτερα τα προβλήματα στις εξωτερικές συναλλαγές. Τελικά, τον Σεπτέμβριο του 1949, με την ευκαιρία της υποτιμήσεως της στερλίνας ως προς το δολάριο, καθορίστηκε νέα συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής προς τα νομίσματα των άλλων χωρών.

Πίνακας 1.1
Τιμήριθμος κόστους ζωής
Και κυκλοφορία τραπεζογραμματίων (μεταβολές %)

Τέλος Δεκεμβρίου	Τιμήριθμος κόστους ζωής ^(α)	Κυκλοφορία τραπεζογραμματίων
1947	47,9	81,4
1948	23,1	23,4
1949	6,4	54,7
1950	14,5	1,5
1951	9,9	16,5
1952	0,6	12,6

^(α) Της Τράπεζας της Ελλάδας.

Πηγή: «Τα Πρώτα Πενήντα Χρόνια της Τράπεζας της Ελλάδας, 1928 – 1978», Αθήνα, 1978.

Σαν συνέπεια των συναλλαγματικών, αλλά και άλλων μέτρων που ελήφθησαν τότε, καθώς και του θετικού αντίκτυπου που είχε ο τερματισμός του ανταρτοπόλεμου, ο Τιμήριθμος Κόστους Ζωής σημείωσε το 1949 μικρή, σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη, άνοδο, παρά την ουσιαστική αύξηση της κυκλοφορίας τραπεζογραμματίων κατά το ίδιο έτος. Η φάση αυτή αποκλιμακώσεως του πληθωρισμού διακόπηκε προσωρινά το 1950, μετά την έκρηξη του Κορεατικού πολέμου και την άνοδο των διεθνών τιμών που ακολούθησε. Το ψυχολογικό κλίμα βελτιώθηκε αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου αυτού και την πτωτική τάση των διεθνών τιμών που άρχισε να σημειώνεται. Έτσι, ύστερα από τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν με τη λήψη διαφόρων μέτρων, κυρίως νομισματικών και πιστωτικών, για τον έλεγχο των παραγόντων του πληθωρισμού, ο ρυθμός ανόδου του Τιμήριθμου Κόστους Ζωής διαμορφώθηκε το 1952 σε πολύ χαμηλό επίπεδο, παρόλο ότι η αύξηση της κυκλοφορίας τραπεζογραμματίων εξακολούθησε να είναι σχετικά μεγάλη.

3. Ανασύνταξη της παραγωγής

Τελικός σκοπός όλων των μέτρων που αμέσως μετά την απελευθέρωση απέβλεψαν πρωτίστως στην επαναλειτουργία ενός στοιχειώδους νομισματικού συστήματος με τη στήριξη της ξένης βοήθειας, ήταν προφανώς η τόνωση των συναλλαγών και κυρίως η αναζωογόνηση της νεκρωμένης, εξαιτίας των πολεμικών περιπετειών, παραγωγής. Οι καταναλωτικές ανάγκες του πληθυσμού, ύστερα από την εξαθλίωση στην οποία είχε περιέλθει το μεγαλύτερο μέρος του, ήταν τεράστιες και αφορούσαν κυρίως είδη διατροφής, ενδύσεως και υποδήσεως.

Αλλά για να τεθεί σε λειτουργία η εγχώρια παραγωγή έπρεπε να εξασφαλιστούν οι απαιτούμενοι παραγωγικοί συντελεστές και ιδίως το πραγματικό κεφάλαιο, δεδομένου ότι, από πλευράς εργατικού δυναμικού, υπήρχε, τουλάχιστον ποσοτικά, επαρκής προσφορά. Σοβαρές επενδυτικές προσπάθειες άρχισαν να καταβάλλονται από το 1948, έτος από το οποίο άρχισε και η συστηματική συγκέντρωση σχετικών εθνικολογιστικών στοιχείων. Όπως προκύπτει από τον πίνακα 1.2, κατά την περίοδο 1948-1952 ήταν μικρή η αύξηση των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου (σε τιμές 1970), αφού σ' αυτή αντιστοιχούσε μέσος ετήσιος ρυθμός 12,7%. Πρέπει μάλιστα να σημειωθεί και ότι κατά την περίοδο αυτή οι επενδύσεις σημείωσαν σημαντικές κυμάνσεις που συνίστατο σε μία φάση μείωσης

κατά τα έτη 1949-1950, δηλαδή μετά τη λήξη του ανταρτοπόλεμου, και σε μία φάση καθόδου κατά τα έτη 1951-1952 που συμπίπτει με τον Κορεατικό πόλεμο, αλλά και με την εφαρμογή του προγράμματος σταθεροποιήσεως της οικονομίας. Χαρακτηριστική της ανεπάρκειας των επενδύσεων αυτής της τριετίας είναι η ποσοστιαία σχέση τους προς το Α.Ε.Π., η οποία- κρινόμενη βέβαια σε σχέση με τις τεράστιες ανάγκες της περιόδου-διατηρήθηκε χαμηλή, έχοντας μόνο το 1950 υπερβεί το 20%.

Πίνακας 1.2
Επενδύσεις και Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (σε τιμές 1970)

	1948	1949	1950	1951	1952
1. Ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου					
A. Μεταβολές %	-	13,2	52,3	-7,2	-7,4
B. % ως προς το Α.Ε.Π.	16,2	15,3	21,9	18,7	17,3
2. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν					
A. Μεταβολές %	-	20,1	6,2	8,3	0,3
B. Ποσοστιαία % σύνθεση:					
-Πρωτογενής παραγωγή	29,5	33,5	27,8	29,2	27,4
-Δευτερογενής παραγωγή	16,9	16,6	20,1	18,4	18,8
-Υπηρεσίες	53,6	49,9	52,1	52,4	53,8

Πηγή: Υπουργείο Συντονισμού, «Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδας, 1948-1975», Αθήνα, 1976.

Ως προς την κατανομή των επενδύσεων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα διαπιστώνεται μεταξύ 1948 και 1952 ουσιαδής μείωση της ποσοστιαίας αναλογίας των πρώτων από 45,3% σε 29,3%. Μεταξύ των δύο αυτών ετών, εξάλλου, μεταβολές που σημειώθηκαν κατά κατηγορίες είναι η αύξηση της αναλογίας των επενδύσεων σε ενέργεια και ύδρευση και η μείωση της αναλογίας των επενδύσεων σε μεταφορές και επικοινωνίες. Χαρακτηριστικό της κλαδικής διαρθρώσεως είναι και το ότι οι επενδύσεις σε κατοικίες κάλυψαν σε όλη σχεδόν την περίοδο το ένα τρίτο περίπου των συνολικών επενδύσεων, γεγονός που αντικατοπτρίζει την ανάγκη να ικανοποιηθούν οι μεγάλες στεγαστικές ανάγκες που υπήρχαν τόσο στα αστικά κέντρα όσο και στις περιοχές που είχαν πληγεί από τον ανταρτοπόλεμο. Αυξανόμενη συμμετοχή είχαν οι επενδύσεις στον αγροτικό τομέα και στη μεταποίηση, των οποίων τα αντίστοιχα ποσοστά από 8,2% και 21,5% το 1948 έφτασαν το 1951 σε 12,4% και 26,1%.

Οι μεταβολές των επενδύσεων – υπό τις δεινές συνθήκες της Ελληνικής οικονομίας στην αρχή της περιόδου 1948 – 1952 – προσδιόρισαν, κατά βάση, και τον ρυθμό αύξησης του Α.Ε.Π. Συγκεκριμένα, ο ρυθμός αυτός το 1949 ήταν πολύ υψηλός και ακολούθως μειώθηκε, για να καταστεί περίπου μηδενικός το 1952. Σ' αυτή τη φάση ανασυντάξεως της παραγωγικής δραστηριότητας η σύνθεση του Α.Ε.Π. παρουσίασε μικρές μόνο μεταβολές, με εξαίρεση την περιορισμένη βελτίωση της θέσεως της δευτερογενούς παραγωγής. Ας σημειωθεί ακόμη ότι στο προπολεμικό επίπεδο έφτασε, η μεν αγροτική παραγωγή περί το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου, η δε μεταποιητική παραγωγή το 1950.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

1. Αναπτυξιακή στρατηγική

Στις αρχές του 1953 η Ελληνική οικονομία μπορεί να είχε φτάσει ή και υπερβεί σε ορισμένες πλευρές της τα προπολεμικά επίπεδα και να είχε επουλώσει τις πληγές που είχαν αφήσει οι πολεμικές περιπέτειες της δεκαετίας του 1940, πλην όμως η διάρθρωσή της εξακολουθούσε να βρίσκεται πολύ κοντά στα παραδοσιακά πρότυπα. Το σημαντικότερο είναι ότι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η ανασυγκρότηση δεν επέτρεψαν τον εκσυγχρονισμό των οικονομικών θεσμών, ούτε και των μεθόδων παραγωγής, με αποτέλεσμα το οικονομικό σύστημα να μην είναι προετοιμασμένο να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της νέας εποχής, η οποία για τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες είχε αρχίσει αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου.

Για την πορεία που έπρεπε να ακολουθήσει εφεξής η Ελληνική οικονομία, είχαν αρχίσει να διατυπώνονται διάφορες απόψεις. Εκτός από τις εκθέσεις που συντάχτηκαν από ξένες αποστολές, καταρτίστηκε από το Ανώτατο Συμβούλιο Ανασυγκροτήσεως, Πρόγραμμα Οικονομικής Ανορθώσεως για την περίοδο 1948-1952, το οποίο όμως τελικά δεν εφαρμόστηκε, κυρίως λόγω ελλείψεως των απαιτούμενων εσωτερικών και εξωτερικών πόρων. Έτσι το Υπουργείο Συντονισμού συνέταξε νέο Πρόγραμμα για την περίοδο 1952-1956 και το υπέβαλε στον Οργανισμό Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας το 1952. Αλλά και το Πρόγραμμα αυτό, το οποίο προϋπέθετε την ύπαρξη όλων των μέσων που θα απαιτούσε η επίτευξη ορισμένων αρκετά φιλόδοξων αναπτυξιακών στόχων, δεν κατέστη δυνατό να εφαρμοστεί, λόγω περικοπής της εξωτερικής βοήθειας.

Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπιζόταν τότε το αναπτυξιακό πρόβλημα, πρέπει να γίνει μνεία και της ειδικής εκθέσεως την οποία ο Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας Καθηγητής Βαρβαρέσος υπέβαλε στην κυβέρνηση στις αρχές του 1952. Η έκθεση αυτή αποτέλεσε αντικείμενο πολλών συζητήσεων και υπήρξε σημείο αναφοράς στον αναπτυξιακό προβληματισμό εκείνης της εποχής. Οι απόψεις που διατυπώνονταν σ' αυτή ήταν οπωσδήποτε παρωχημένες και εκτός του θεωρητικού κλίματος που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται διεθνώς. Ο καθηγητής Βαρβαρέσος υποστήριζε ότι η εκβιομηχάνιση της χώρας δεν ήταν, λόγω των κοινωνικό-οικονομικών συνθηκών της, εφικτή και γι' αυτό ως κύριο στόχο έθετε την προώθηση της γεωργίας. Τις απόψεις αυτές αντέκρουσε ο Καθηγητής Ζολώτας, ο οποίος, ανταποκρινόμενος στις σύγχρονες τάσεις, υποστήριξε απόψεις υπέρ της κατασκευής μεγάλων έργων υποδομής και της ιδρύσεως νέων βιώσιμων βιομηχανικών μονάδων με τη χρησιμοποίηση κατάλληλου εξοπλισμού και νέας τεχνολογίας.

Αφού το Πρόγραμμα 1952 – 1956 δεν εφαρμόστηκε, το 1953 καταρτίστηκε άλλο, για μία τριετία, που ήταν προσαρμοσμένο στις συνθήκες της εποχής. Το Πρόγραμμα αυτό στηριζόταν στους διαθέσιμους εσωτερικούς και εξωτερικούς πόρους, που ήταν οπωσδήποτε περιορισμένοι, και είχε πιο ρεαλιστικούς στόχους, περιλαμβάνοντας μέρος μόνο από τα έργα υποδομής που ήταν αναγκαία για την αυτοδύναμη ανάπτυξη της οικονομίας. Προβλεπόταν, όμως, ότι η συμπλήρωσή τους θα γινόταν σε επόμενα στάδια. Βασικό χαρακτηριστικό του νέου Προγράμματος ήταν ότι εξέφραζε όχι την συντηρητική αντίληψη της Εκθέσεως Βαρβαρέσου, αλλά την κλασική αναπτυξιακή στρατηγική. Ωστόσο, ο ρόλος του Προγράμματος αυτού, όπως άλλωστε και όλων όσων καταρτίστηκαν μεταγενέστερα δεν υπήρξε παρά απλώς ενδεικτικός. Μπορεί δηλαδή τα προγράμματα, ιδίως μετά την ίδρυση του Κέντρου

Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), να ήταν πλήρη από πλευράς καταγραφής στόχων και υποδείξεως των αναγκαίων μέτρων για την επίτευξη των στόχων αυτών, αλλά η εκτέλεσή τους προσέκρουε στην έλλειψη θεσμικά κατοχυρωμένης διαδικασίας παρακολούθησής και ελέγχου της. Επιπλέον, ακόμη πιο σημαντικό ήταν το γεγονός ότι, ως επί το πλείστον, ενσωμάτωναν μακροπρόθεσμες επιδιώξεις, οι οποίες στην πράξη συχνά επισκιάζονταν από βραχυπρόθεσμες σκοπιμότητες ή συγκυριακές αναγκαιότητες.

2. Η υποτίμηση του 1953

Για να καταστεί δυνατή η εφαρμογή της αναπτυξιακής πολιτικής που είχε ήδη κριθεί ως αναγκαία και να υπάρξουν ομαλές εξελίξεις σε μια μακροχρόνια προοπτική, έπρεπε να διασφαλιστούν συνθήκες μόνιμης σταθερότητας στο σύστημα. Από πλευράς οικονομικής ισορροπίας, ο πληθωρισμός που ενδημούσε για πολλά χρόνια, ύστερα από τη σταθεροποιητική πολιτική που εφαρμόστηκε, σχεδόν εξουδετερώθηκε το 1952. Ωστόσο, το επίτευγμα αυτό δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως μόνιμο, εξαιτίας της ασθενούς και ανεπαρκούς παραγωγικής βάσεως της οικονομίας και του εύθραυστου ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών, το οποίο εξακολουθούσε να στηρίζεται - αν και σε μικρότερο, σε σχέση με το παρελθόν, βαθμό - στην ξένη οικονομική ενίσχυση.

Ιδιαίτερης σημασίας ήταν το γεγονός ότι μέχρι το 1952 η άνοδος των τιμών στο εσωτερικό εξακολουθούσε να είναι ταχύτερη από τις κατά καιρούς υποτιμήσεις της δραχμής έναντι των άλλων νομισμάτων. Αποτέλεσμα των αντίστροφων αυτών τάσεων ήταν η βαθμιαία υπερτίμηση της δραχμής. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, στις αρχές του 1953 οι επίσημες τιμές συναλλάγματος εμφάνιζαν την αξία της δραχμής κατά 67% περίπου μεγαλύτερη από την πραγματική. Φυσικά, μια τέτοια υπερτίμηση παρεμπόδιζε την εξυγίανση του ισοζυγίου πληρωμών καθώς και κάθε αναπτυξιακή προσπάθεια, διότι συντελούσε σε διόγκωση των εισαγωγών και περιορισμό τόσο των εξαγωγών όσο και της εισροής κεφαλαίων στη χώρα. Επιπλέον, η διαμόρφωση χαμηλών τιμών συναλλάγματος, ενώ θα ανέμενε κανείς ότι θα συνέβαλλε σε συγκράτηση της ανόδου του επιπέδου των τιμών, στην πραγματικότητα, εξαιτίας των ποσοτικών περιορισμών που ίσχυσαν, αλλά και της ατελούς λειτουργίας της αγοράς, οδηγούσε μάλλον σε αύξηση των κερδών των εισαγωγέων, σε αύξηση της ζήτησής και, τελικά, σε ενίσχυση του πληθωρισμού.

Η τότε κατάσταση της οικονομίας επέβαλλε την ύψωση της επίσημης τιμής του συναλλάγματος. Άλλωστε, από καιρό μία τέτοια υπόδειξη είχε γίνει από πολλές πλευρές. Σχετική εισήγηση υπήρχε στην έκθεση του Καθηγητή Βαρβαρέσου. Αλλά στο ίδιο συμπέρασμα είχε καταλήξει και μία ομάδα οικονομολόγων υπό την προεδρία του Καθηγητή Ζολώτα. Οι δύο προτάσεις συμφωνούσαν ως προς την αναγκαιότητα της αναπροσαρμογής, διέφεραν όμως ως προς την έκτασή της. Στις 9 Απριλίου 1953 η κυβέρνηση προέβη σε υποτίμηση της δραχμής κατά 50% έναντι του Αμερικανικού δολαρίου και των άλλων ξένων συναλλαγματίων. Έτσι, η τιμή του δολαρίου αυξήθηκε από 15.000 δραχμές σε 30.000 δραχμές και αντίστοιχα οι τιμές όλων των άλλων ξένων νομισμάτων. Πρέπει να τονιστεί ότι κατά τον χρόνο της λήψης αυτού του μέτρου υπήρχαν όλες σχεδόν οι βασικές προϋποθέσεις οι αναγκαίες για την επιτυχία του. Το επίπεδο των τιμών είχε σταθεροποιηθεί και τα ελλείμματα τόσο της δημοσιονομικής διαχείρισής όσο και του ισοζυγίου των εξωτερικών πληρωμών είχαν σημαντικά περιοριστεί. Μάλιστα από τις αρχές του 1953 οι προσπάθειες για δημοσιονομική εξυγίανση, αλλά και ποσοτικό και ποιοτικό έλεγχο των πιστώσεων, εκδηλώνονταν εντονότερες και συστηματικότερες.

Η υποτίμηση της δραχμής αποτέλεσε τον κορμό μιας ευρύτερης πολιτικής που απέβλεπε στην εξυγίανση της οικονομίας και στη δημιουργία των προϋποθέσεων που θα επέτρεπαν μακροπροθέσμως μια αναπτυξιακή πορεία. Έτσι ταυτόχρονα σχεδόν με τη συναλλαγματική μεταρρύθμιση καθιερώθηκε και απόλυτη ελευθερία στο εισαγωγικό εμπόριο, με εξαίρεση ορισμένα είδη πολυτελείας. Παράλληλα, για να αποφευχθούν διαταρακτικές επιδράσεις και να υπάρξει ομαλή μετάβαση στο νέο καθεστώς συναλλαγματικών ισοτιμιών ελήφθησαν κατάλληλα μέτρα, όπως η οργάνωση αυστηρού αγορανομικού ελέγχου των τιμών, η διάθεση στην αγορά βασικών ειδών είτε από παραγγελίες προς την Αμερικανική κυβέρνηση είτε από ρευστοποίηση Ελληνικών κρατικών αποθεμάτων, η κατάργηση του μέχρι τότε ισχύοντος δελτίου των διανομών και λοιπά. Για τη χρυσή λίρα δεν χρειαζόταν να ληφθεί ειδικό μέτρο. Όπως ήταν επόμενο, η τιμή της ακολούθησε την τιμή του συναλλάγματος και έκτοτε, λόγω της ομαλοποίησης των συνθηκών στην αγορά, άρχισε βαθμιαία να περιορίζεται η επίδρασή της στο γενικό επίπεδο των τιμών.

Η μεγαλύτερη άνοδος του Τιμαριθμού Κόστους Ζωής (σε ετήσια βάση) σημειώθηκε το 1954, αλλά κατόπιν ακολούθησε απότομη μείωσή της. Γενικά, οι μεγάλες ανατιμητικές επιδράσεις της υποτιμήσεως περιορίστηκαν στο διάστημα ως το τέλος του 1954. Έτσι, ενώ μεταξύ Απριλίου 1953 και Δεκεμβρίου 1954 η άνοδος του επιπέδου των τιμών είχε φτάσει σε 27,2%, μεταξύ Δεκεμβρίου 1954 και Δεκεμβρίου 1956 περιορίστηκε σε 7,2%. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι η συνολική ανοδική επίδραση στις τιμές ήταν πολύ μικρότερη από την υποτίμηση της δραχμής. Η διαπίστωση αυτή δείχνει ότι η υποτίμηση άφησε τελικά αρκετά περιθώρια για την ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων κάτω από ανταγωνιστικές συνθήκες.

Για να επιτευχθούν τα αποτελέσματα αυτά είχε εγκαίρως ληφθεί μέριμνα για τη συγκράτηση της αυξήσεως της νομισματικής κυκλοφορίας. Όμως, παρά τις σχετικές προσπάθειες, ειδικοί λόγοι που συνδέονταν με την εισροή άδηλων πόρων και τη συγκέντρωση από το Δημόσιο γεωργικών προϊόντων οδηγούσαν στη διαμόρφωση υψηλού ρυθμού νομισματικής επεκτάσεως, ο οποίος το 1953- και ιδίως μέσα στο δεύτερο εξάμηνό του - υπερέβαινε τον αντίστοιχο ρυθμό αυξήσεως του Α.Ε.Π. (σε τρέχουσες τιμές). Αυτό συνεχίστηκε και κατά τα αμέσως επόμενα τρία έτη. Έτσι, η εισοδηματική ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος (λόγος του Α.Ε.Π. σε τρέχουσες τιμές προς το μέσο ετήσιο επίπεδο της κυκλοφορίας τραπεζογραμματίων) μειώθηκε βαθμιαία από 18,2 το 1953 σε 14,1 το 1956. Αυξήθηκε, δηλαδή, η ρευστότητα της οικονομίας, πράγμα που υποδηλώνει ότι άρχισαν να αποκαθίστανται ομαλές συνθήκες στις συναλλαγές και εμπιστοσύνη στο εθνικό νόμισμα. Παράλληλα, άρχισε να μεταβάλλεται και η συμπεριφορά των αποταμιευτών, οι οποίοι, ύστερα από μια μακρά περίοδο προσδέσεώς τους στη χρυσή λίρα, διατηρούν πλέον μεγαλύτερες αναλογίες ρευστών δραχμικών διαθεσίμων και τραπεζικών καταθέσεων. Ως προς τις τελευταίες είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το σύνολό τους (στο τέλος του έτους) από 4,5% του Α.Ε.Π. (σε τρέχουσες τιμές) το 1953, έφτασε το 7,1% το 1956.

3. Άλλα εξυγιαντικά μέτρα

Η αξιοποίηση των δυνατοτήτων που δημιούργησε η υποτίμηση της δραχμής επιδιώχτηκε, στη συνέχεια, με διάφορα μέτρα που απέβλεπαν στο να διευκολύνουν την προώθηση των σχετικών προσπαθειών και, κατά κύριο λόγο, την προώθηση της επενδυτικής δραστηριότητας. Σημαντικός παράγοντας που θα προσδιόριζε το επίπεδο των επενδύσεων ήταν βέβαια η διασφάλιση των πηγών χρηματοδοτήσεώς τους τόσο σε εγχώριο νόμισμα όσο και σε συνάλλαγμα. Ως προς τις ιδιωτικές επενδύσεις επιδιώχτηκε η χρησιμοποίηση της εθνικής αποταμιεύσεως μέσω του τραπεζικού

συστήματος, ενώ καθιερώθηκαν και ειδικά κίνητρα για την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων. Όσον αφορά τις επενδύσεις υποδομής άρχισαν να εφαρμόζονται μακροχρόνια προγράμματα στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του ευρύτερου δημόσιου τομέα.

Η βαθμιαία αποκατάσταση της εμπιστοσύνης προς το εθνικό νόμισμα συντέλεσε στην εισροή των αποταμιεύσεων του κοινού στο τραπεζικό σύστημα. Σ' αυτή ουσιαστικά συνέβαλε και η σημαντική αύξηση των επιτοκίων καταθέσεων ταμειυτηρίου και προθεσμίας από 7% σε 10% που έγινε τον Απρίλιο του 1956. Έτσι, οι εμπορικές τράπεζες, σύμφωνα με το νέο πιστωτικό καθεστώς που καθιερώθηκε στα μέσα του 1954, μπορούσαν πλέον να δανειοδοτούν με δικά τους κεφάλαια την παραγωγική δραστηριότητα, μειώνοντας ταυτόχρονα την εξάρτησή τους από την κεντρική τράπεζα. Τα μέτρα αυτά συμπληρώθηκαν με άλλα του έτους 1956, με τα οποία παρεχόταν στις τράπεζες μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεως στον χρηματοδοτικό τομέα, χωρίς βέβαια να καταργείται το σύστημα των άμεσων ελέγχων προς εξασφάλιση της διοχετεύσεως των οπωσδήποτε περιορισμένων αποταμιευτικών πόρων σε καθαρά παραγωγικούς σκοπούς. Μεταξύ των ετών 1952 και 1956 τη μεγαλύτερη αύξηση είχε η χρηματοδότηση της μεταποίησης, η οποία και απορρόφησε, κατά μέσο όρο, το 36% της συνολικής χρηματοδότησεως.

Εκτός της εσωτερικής χρηματοδότησεως υπήρχε και η πηγή των ξένων κεφαλαίων που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί κυρίως για την προώθηση των επενδύσεων. Η Ελληνική οικονομία, στη φάση προπαρασκευής που βρισκόταν εν όψει μιας αναπτυξιακής πορείας, προσφερόταν για κερδοφόρες τοποθετήσεις από κεφαλαιούχους του εξωτερικού. Έτσι, θα εξασφαλιζόταν όχι μόνο η συναλλαγματική κάλυψη του εξοπλισμού που θα χρειαζόταν, αλλά και η απαιτούμενη επιχειρηματικότητα, η εγγυόμενη τη σωστή συγκρότηση και οργάνωση των νέων παραγωγικών μονάδων, καθώς και την ομαλή λειτουργία τους στο μέλλον μέσα σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον. Ακριβώς, για την προσέλκυση τέτοιων κεφαλαίων δόθηκαν διάφορα κίνητρα, από τα οποία πολύ ισχυρά ήταν εκείνα του νόμου 2.687 του 1953 «Περί επενδύσεων και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού».

Βέβαια, τα κίνητρα αυτά στην αρχή δεν είχαν θεαματικά αποτελέσματα. Ωστόσο, συνέβαλαν στη δημιουργία ενός ευνοϊκού κλίματος που θα απέδιδε ικανοποιητικούς καρπούς αργότερα. Επιπλέον, για τη διευκόλυνση της αποκτήσεως από τις διάφορες παραγωγικές μονάδες των απαιτούμενων επενδυτικών αγαθών και πρώτων υλών προελεύσεως εξωτερικού επιτρεπόντουσαν, μετά την υποτίμηση, οι προθεσμιακοί διακανονισμοί που στηρίζονταν κυρίως στη χορήγηση μακροπρόθεσμων εμπορικών πιστώσεων από τους ξένους προμηθευτές. Τα μέτρα αυτά συναλλαγματικής ανακουφίσεως είχαν καταστεί αναγκαία εξαιτίας και της βαθμιαίας μείσεως της Αμερικανικής βοήθειας, η οποία στην περίοδο 1953 – 1956 περιορίστηκε στο 27% της βοήθειας της περιόδου 1949 – 1952.

Όσον αφορά τα έργα υποδομής, τα αναγκαία για να στηριχτούν οι ιδιωτικές επενδύσεις, τα περιθώρια που υπήρχαν για τη χρηματοδότησή τους ήταν πολύ περιορισμένα, υπό τις δημοσιονομικές συνθήκες μετά το 1952. Αλλά και τα οργανωτικά πλαίσια, τα αναγκαία για την πραγματοποίησή τους, ήταν ακόμη πολύ στενά.

Πρέπει να παρατηρηθεί ότι, εκτός από τις καθαρά κρατικές επενδύσεις, υπήρχαν και οι λεγόμενες «παράλληλες» δημόσιες επενδύσεις που εκτελούνταν από τους διάφορους δημόσιους οργανισμούς και επιχειρήσεις. Όμως, ακόμη και το σύνολο των δημόσιων επενδύσεων ήταν ανεπαρκές για να καλύψει τις ανάγκες σε ορισμένες βασικές σημασίας υπηρεσίες (συγκοινωνίες, τηλεπικοινωνίες, ηλεκτρική ενέργεια και λοιπά).

Προφανείς είναι οι αντιμετωπιζόμενες μεγάλες δυσχέρειες στην εφαρμογή ενός επαρκούς προγράμματος έργων υποδομής κατά την περίοδο 1952 – 1956, αν ληφθεί υπόψη, ότι ο προϋπολογισμός τους ήταν τότε εξολοκλήρου σχεδόν ακάλυπτος. Αλλά και ο τακτικός προϋπολογισμός ήταν ελλειμματικός. Λόγω του νέου συναλλαγματικού καθεστώτος, η ταχεία αύξηση των δαπανών δεν ήταν δυνατό να καλυφτεί από τα έσοδα που προέκυψαν από τα φορολογικά μέτρα τα ληφθέντα τότε και ιδίως από την καθιέρωση του ενιαίου φόρου εισοδήματος το 1955 (ο οποίος αντικατέστησε τη φορολογία καθαρών προσόδων). Η φορολογική αυτή μεταρρύθμιση, αν και θεωρητικώς ήταν ορθή και κοινωνικώς δίκαιη, δεν απέδωσε στην πράξη τα αναμενόμενα αποτελέσματα και, παρ' όλες τις τροποποιήσεις που υπέστη έκτοτε, εξακολούθει μέχρι σήμερα, λόγω των υφιστάμενων συνθηκών στην Ελληνική οικονομία, να μην είναι αποτελεσματική. Κατά την περίοδο 1952 – 1956 το συνολικό έλλειμμα της δημοσιονομικής διαχείρισεως, δηλαδή του τακτικού και του προϋπολογισμού δημοσίων επενδύσεων, εξολοκλήρου σχεδόν καλυπτόταν από εξωτερικές πηγές και κυρίως από την Αμερικανική βοήθεια.

4. Οι πρώτες ενδείξεις ανακάμψεως

Η υποτίμηση της δραχμής μαζί με όλες τις θεσμικές ρυθμίσεις που τη συνόδευσαν, καθώς και τα διάφορα δημοσιονομικά, πιστωτικά και άλλα μέτρα που ακολούθησαν, δημιούργησαν νέες συνθήκες στην οικονομία, οι οποίες μπορεί προς στιγμήν να θορύβησαν το ευρύτερο κοινό, πλην όμως βαθμιαίως βελτίωσαν το ψυχολογικό κλίμα, ιδίως στους επιχειρηματικούς κύκλους. Δεν ήταν εντούτοις δυνατό να εκδηλωθεί αμέσως και αναστροφή των τάσεων που επικρατούσαν ως τότε στα πραγματικά μεγέθη. Πράγματι, οι επενδύσεις, με τις οποίες θα διευρυνόταν η παραγωγική δυναμικότητα της οικονομίας, παρέμεναν για μία περίπου διετία στάσιμες και μόνο το 1955 σημείωσαν αισθητή αύξηση και μεγαλύτερη το επόμενο έτος.

Μειονέκτημα των επενδύσεων μπορεί να θεωρηθεί το ότι η αναλογία των κατοικιών στο σύνολό τους ήταν κατά μέσο όρο 42,4%, όταν σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες το αντίστοιχο ποσοστό δεν υπερέβαινε το 25 – 26%. Η εντατική οικοδομική δραστηριότητα - που συνεχίστηκε και κατά τα επόμενα έτη - αντικατόπτριζε και τις πληθυσμιακές μετακινήσεις που έγιναν από τις αγροτικές και άλλες επαρχιακές περιοχές προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και ειδικότερα προς τα Πολεοδομικά Συγκροτήματα Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Πάντως, κατά την κρίσιμη εκείνη περίοδο η διάθεση των εθνικών αυτών πόρων θα ήταν πολύ πιο αποδοτική για την οικονομία αν γινόταν σε άλλους υψηλότερης προτεραιότητας τομείς. Η χρησιμοποίησή τους για την κατασκευή κατοικιών μπορεί να έλυσε πρόσκαιρα το στεγαστικό πρόβλημα, ωστόσο ο απρογραμματίστος τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκε τότε δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την επανεμφάνισή του αργότερα, αλλά με άλλη μορφή.

Η βραδεία αύξηση των επενδύσεων απέκλειε ενισχυτικές επιδράσεις στην απασχόληση. Σε μια περίοδο κατά την οποία υπήρχε πλεονάζον εργατικό δυναμικό – και μάλιστα αυξανόμενο – οι δυνατότητες απορροφήσεως ανέργων, με τόσο χαμηλούς ρυθμούς επενδύσεων, ήταν πολύ περιορισμένες. Έτσι, άρχισε να εκδηλώνεται ισχυροποιούμενο το μεταναστευτικό ρεύμα προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης (ιδίως τη Δυτική Γερμανία), στις οποίες ήταν ήδη ταχεία η οικονομική άνοδος και η ζήτηση ορισμένων κατηγοριών εργασίας υπερέβαινε την εσωτερική προσφορά. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, η αναλογία των μεταναστών από την Ελλάδα στο νεαρό εργατικό δυναμικό της από 16% το 1953 ανήλθε σε 71% το 1956.

Η μετανάστευση εκείνης της περιόδου δεν πρέπει, εντούτοις να εκτιμηθεί ως μια διέξοδος της στιγμής, υπό τις δύσκολες τότε συνθήκες. Εκτός από την πηγή συναλλαγματικών εισροών που πρόσθεσε, ως ευνοϊκή της επίδραση μπορεί να θεωρηθεί και η ποιοτική βελτίωση του εργατικού δυναμικού που έζησε απασχολούμενο σε αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό αποτέλεσε θετικό στοιχείο για την Ελληνική οικονομία, όταν στο πλαίσιο της εντάχθηκαν οι επανερχόμενοι μετανάστες.

Παρά την ανεπαρκή αύξηση των επενδύσεων, η συνολική παραγωγή είχε κατά την περίοδο 1953 – 1956 αξιόλογες επιδόσεις. Μετά από τη στασιμότητα του 1952, το επόμενο έτος ο αυξητικός ρυθμός του Α.Ε.Π. σημείωσε έξαρση που οφειλόταν τόσο στο νέο συναλλαγματικό καθεστώς όσο και στις ασυνήθιστα μεγάλες σοδειές στον αγροτικό τομέα. Ο ρυθμός αύξησης της παραγωγής έπεσε το 1954 σε χαμηλό επίπεδο, για να επανέλθει όμως, στη συνέχεια, η ανοδική εξέλιξη μέχρι το 1956. Ιδιαίτερη σημασία έχει το ότι η άνοδος αυτή προήλθε από τον τομέα της δευτερογενούς παραγωγής και κυρίως από τη μεταποιητική παραγωγή, της οποίας ο μέσος ετήσιος ρυθμός σε όλη την περίοδο ήταν 11,7%. Δεδομένου ότι στη μέση ετήσια μεταβολή των επενδύσεων στη μεταποίηση αντιστοιχούσε αρνητικό ποσοστό (-4,4%), η σημαντική αυτή αύξηση της παραγωγής της πραγματοποιήθηκε με εντατικότερη χρησιμοποίηση της υπάρχουσας δυναμικότητας, της οποίας όμως τα περιθώρια φαίνεται ότι έβαιναν προς εξάντληση προς το τέλος της περιόδου. Σαν συνέπεια των εξελίξεων αυτών σημειώθηκε αύξηση της ποσοστιαίας συμμετοχής της δευτερογενούς παραγωγής και μείωση της συμμετοχής της πρωτογενούς παραγωγής στο συνολικό Α.Ε.Π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1. Ο χαρακτήρας της νέας φάσεως

Μετά την προπαρασκευή κατά την περίοδο 1953 – 1956, οι τάσεις που είχαν ήδη αρχίσει να διαγράφονται στην οικονομία τόσο από πλευράς μακροοικονομικής ισορροπίας όσο και από πλευράς παραγωγικής δραστηριότητας, παγιώθηκαν και ισχυροποιήθηκαν σε βαθμό που να διαμορφώνεται πλέον μια νέα φάση. Ουσιαστικά, πρόκειται για την κορύφωση μιας σειράς προσπαθειών που άρχισαν αμέσως μετά την απελευθέρωση, αλλά παρεμποδίστηκαν σοβαρά από τις εσωτερικές ανωμαλίες και γι' αυτό άργησαν να αποδώσουν.

Η κατάσταση της οικονομίας στην αρχή της νέας φάσεως προσδιόρισε την κατεύθυνση την οποία θα ακολουθούσαν εφεξής οι εξελίξεις. Εν πρώτοις, οι συσσωρευμένες καταναλωτικές ανάγκες που έπρεπε σύντομα να ικανοποιηθούν αποτελούσαν σοβαρό προωθητικό παράγοντα, ο οποίος έμελλε να επηρεάσει αποφασιστικά την περαιτέρω πορεία της οικονομικής δραστηριότητας. Έτσι, μέσα σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα ολοκληρώθηκαν διαδικασίες και υπήρξαν αποτελέσματα, τα οποία, κάτω από κανονικές συνθήκες, θα χρειαζόνταν πολύ μακρύτερο χρόνο. Σ' αυτό συνέβαλαν όχι μόνο οι ευνοϊκές επιδράσεις που ασκήθηκαν από την υποτίμηση της δραχμής και τα άλλα συναφή μέτρα, αλλά και η γενικότερη ανοδική πορεία στην οποία βρισκόταν τότε η διεθνής οικονομία.

Ωστόσο, η αντιμετώπιση του οικονομικού προβλήματος στην κρίσιμη εκείνη περίοδο έπρεπε να γίνει σε στέρεες βάσεις, διότι εκτός από την ικανοποίηση άμεσων αναγκών, θα προσδιορίζονταν και οι προοπτικές σε βάθος χρόνου. Ήταν λοιπόν αναγκαία η επιλογή σωστών κατευθύνσεων, καθώς και η χρήση κατάλληλων παραγωγικών συντελεστών. Και ως προς μεν το πραγματικό κεφάλαιο, η απόκτηση από το εξωτερικό εξοπλισμού νέας τεχνολογίας μπορούσε να εξασφαλίσει την υψηλότερη δυνατή απόδοση. Αλλά η αποτελεσματικότητα των προσπαθειών θα εξαρτιόταν τελικά από τους δύο θεμελιώδεις παράγοντες, που ήταν το εκπαιδευτικό σύστημα και η δημόσια διοίκηση. Και η κατάστασή τους τότε αντικατόπτριζε φυσικά την υπανάπτυξη, από την οποία, ακριβώς, επιδιωκόταν το ταχύτερο να εξέλθει η οικονομία. Αυτό σήμαινε ότι μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα έπρεπε να γίνουν εκτεταμένες θεσμικές και οργανωτικές μεταβολές.

Τέτοιες συστηματικές προσπάθειες εκσυγχρονισμού δεν καταβλήθηκαν τότε – αλλά ούτε και κατόπιν – και έτσι η δραστηριοποίηση των διαθέσιμων παραγωγικών συντελεστών, που πραγματοποιήθηκε ανταποκρινόμενη στην πίεση της εσωτερικής κυρίως ζήτησεως, μπορεί μεν να οδήγησε σε σημαντική αύξηση του εγχώριου προϊόντος, αλλά δεν εξασφάλισε τη μέγιστη δυνατή απόδοση και – το σημαντικότερο – τις προϋποθέσεις για μακροχρόνια αυτοδύναμη πρόοδο. Εκφράστηκε μάλιστα σχετικά και η άποψη ότι η μεγέθυνση της Ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο εκείνη δεν παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της «αναπτύξεως», η οποία εκδηλώνεται ως διαδικασία ριζικής κοινωνικοοικονομικής αλλαγής.

Μια τέτοια, όμως, θεώρηση δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται απολύτως στην πραγματικότητα. Όσα επιτεύχθηκαν μετά το 1956 – και μέχρι το 1972 – αναμφιβόλως είχαν σοβαρές ελλείψεις και στερήθηκαν ορισμένα χαρακτηριστικά που οπωσδήποτε θα ισχυροποιούσαν την ανταγωνιστική ικανότητα της οικονομίας. Δεν πρέπει όμως να παραβλέπεται η συμβολή τους στη ραγδαία βελτίωση του βιοτικού επιπέδου ευρύτερων στρωμάτων του πληθυσμού. Στη νέα φάση η γενική εικόνα της οικονομίας άλλαξε άρδην και απομακρύνθηκε από το παραδοσιακό πρότυπο. Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι σ' αυτή συμπυκνώθηκε η μεγαλύτερη πρόοδος που σημειώθηκε στη νεώτερη Ελληνική οικονομική ιστορία. Έτσι ορθότερο είναι να λεχθεί ότι τα ποσοτικά επιτεύγματα που προέκυψαν ήταν μεν ικανά να προσδώσουν στη φάση εκείνη αναπτυξιακό χαρακτήρα, αλλά δεν δημιούργησαν στην οικονομία και την απαιτούμενη θωράκιση, που θα την προφύλασσε αργότερα από εξωτερικούς κλυδωνισμούς και θα της επέτρεπε να οδεύσει δυναμικά προς το μέλλον.

2. Προώθηση των επενδύσεων

Για την πραγματοποίηση μεγάλου όγκου επενδύσεων, εκτός από τα μέτρα που είχαν ήδη ληφθεί, εφαρμόστηκαν κατά την περίοδο 1957 – 1972 και άλλα, τα οποία αφορούσαν την καθιέρωση διευκολύνσεων και κινήτρων, αλλά και τη διεύρυνση των πηγών χρηματοδοτήσεώς τους. Ως προς την τελευταία καταβλήθηκαν προσπάθειες για την αύξηση της εγχώριας αποταμιεύσεως και τη συγκέντρωσή της στους ελεγχόμενους αγωγούς του τραπεζικού συστήματος, μέσω της πολιτικής επιτοκίων και άλλων πιστωτικών μέτρων. Μάλιστα για την προώθηση της μακροπρόθεσμης πίστεως ιδρύθηκαν τότε ειδικοί φορείς προκειμένου να διευκολυνθεί η χρηματοδότηση τομέων που είχαν υψηλό κίνδυνο, αλλά μεγάλη σημασία για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Τέτοιοι οργανισμοί ήταν αρχικά ο Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως, ο Οργανισμός Χρηματοδοτήσεως Οικονομικής Αναπτύξεως και ο Οργανισμός Τουριστικής Αναπτύξεως (από τη συγχώνευση των οποίων προέκυψε το 1964 η Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως), η Τράπεζα Επενδύσεων και η Εθνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως. Παράλληλα, προς συμπλήρωση του χρηματοδοτικού μηχανισμού που ήταν αναγκαίος στην αναπτυξιακή διαδικασία έγιναν και τα πρώτα βήματα προς την κατεύθυνση της οργανώσεως της κεφαλαιαγοράς. Έτσι, στην οκταετία 1957 – 1964 κατέστη δυνατή η χρηματοδότηση του 87% των επενδύσεων από κεφάλαια εσωτερικού.

Ουσιαστικά συνέβαλε στην προώθηση των επενδύσεων και η εισροή ξένων κεφαλαίων όχι τόσο λόγω του όγκου τους, όσο διότι από τα κεφάλαια αυτά δημιουργήθηκαν ορισμένες μεγάλες βιομηχανικές μονάδες που στήριξαν την οικονομία κατά την περίοδο αυτή, οι περισσότερες από τις οποίες όμως αργότερα έγιναν προβληματικές. Με τα ξένα κεφάλαια που εισρεύσανε καλύφθηκαν οι συναλλαγματικές ανάγκες της οικονομίας, που φυσικό ήταν να βαίνουν αυξανόμενες και που οφείλονταν τόσο στη διόγκωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών όσο και στην επιδιωκόμενη ενίσχυση του συναλλαγματικού αποθέματος της χώρας. Ωστόσο, πολύ σημαντικότερο ήταν το όφελος που προέκυψε από την προσέλκυση της ξένης επιχειρηματικότητας. Εγκαταστάθηκαν έτσι στη χώρα ξένα διευθυντικά στελέχη και δημιουργήθηκαν οι συνθήκες αναπτύξεως μιας, έστω στοιχειώδους, αγοράς αυτού του πολύ σημαντικού παραγωγικού συντελεστή.

Χάρη στην ουσιαστική βελτίωση των προϋποθέσεων αυτών, η αύξηση των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου που είχε σημειωθεί κατά τη διετία 1955 – 1956 συνεχίστηκε και κατά τα επόμενα έτη, όχι βέβαια στα πολύ υψηλά επίπεδα της διετίας αυτής, αλλά πάντως σε μονιμότερη βάση. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.1, κατά την περίοδο 1957 – 1972 ο μέσος ετήσιος ρυθμός ήταν 10,6%, χωρίς σημαντική διαφορά κατά τις δύο επιμέρους οκταετίες. Για την αξιολόγηση του ρυθμού αυτού πρέπει να ληφθεί υπόψη αφενός ότι η ποσοστιαία σχέση των επενδύσεων προς το Α.Ε.Π. ήταν σε όλη την περίοδο κατά μέσο όρο 24,6%, με σαφή προς τα πάνω διαφορά μεταξύ πρώτης και δεύτερης οκταετίας, και αφετέρου ότι ο όγκος των συνολικών επενδύσεων στην οκταετία 1957 – 1964 ήταν διπλάσιος εκείνου της προηγούμενης οκταετίας 1949 – 1956.

Πίνακας 3.1
Ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου
(μέσες ετήσιες μεταβολές %)

	1957 – 1964	1965 – 1972	1957 – 1972
Σύνολο :	10,9	10,3	10,6
1. Κατά τομείς δραστηριότητας			
Α. Πρωτογενής παραγωγή	17,7	6,0	11,9
Β. Δευτερογενής παραγωγή	9,6	11,4	10,5
(Μεταποίηση)	(13,6)	(11,9)	(12,8)
Γ. Υπηρεσίες	10,9	10,9	10,9
(Κατοικίες)	(7,9)	(11,7)	(9,8)
2. Κατά φορείς			
Α. Ιδιωτικές	11,0	10,0	10,5
Β. Δημόσιες	11,3	11,3	11,3

Πηγή : Υπουργείο Συντονισμού, « Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδας, 1948 – 1975 », Αθήνα, 1976.

Από πλευράς τομέων, σε ολόκληρη την περίοδο τη μεγαλύτερη αύξηση παρουσίασαν οι επενδύσεις στον τομέα της πρωτογενούς παραγωγής και τη μικρότερη στον τομέα της δευτερογενούς παραγωγής. Οι τάσεις όμως στους δύο αυτούς τομείς ήταν αντίστροφες. Δηλαδή, κατά τη δεύτερη οκταετία 1965 – 1972 ο ρυθμός στον πρωτογενή τομέα μειώθηκε, ενώ στον δευτερογενή αυξήθηκε. Οι επενδύσεις στις υπηρεσίες διατήρησαν και στις δύο οκταετίες ένα σχετικά υψηλό ρυθμό. Ιδιαίτερης σημασίας είναι ο έντονος ανοδικός ρυθμός που παρουσίασαν και κατά τις δύο οκταετίες οι επενδύσεις στη μεταποίηση. Η συσσώρευση κεφαλαίου στη μεταποίηση αποδυναμώθηκε κάπως κατά τη δεύτερη οκταετία, κατά την οποία τονώθηκε ο ρυθμός των επενδύσεων στους λουπούς κλάδους του τομέα της δευτερογενούς παραγωγής και ιδίως στον ενεργειακό.

Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό των επενδύσεων κατά την αναπτυξιακή φάση ήταν ότι οι ιδιωτικές και οι δημόσιες σημείωσαν την ίδια περίπου ποσοστιαία αύξηση. Αυτό, ως ένα βαθμό αντικατοπτρίζει τις ανάγκες που υπήρχαν σε υποδομή (εγχειοβελτιωτικά έργα, συγκοινωνίες, τηλεπικοινωνίες και λουιά), αλλά και τις προσπάθειες που έγιναν από την πλευρά του κράτους για την προώθηση παραγωγικών δραστηριοτήτων για τις οποίες ο ιδιωτικός τομέας δεν έδειχνε ενδιαφέρον. Μια τέτοια στρατηγική μπορεί να ήταν κατά την εποχή εκείνη επωφελής, διότι, μεταξύ άλλων, συνέβαλε στην επέκταση και των ιδιωτικών επενδύσεων. Αλλά για ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις, όπως εκ των υστέρων αποδείχτηκε, πρόκειται για εσφαλμένες παρεμβάσεις.

3. Συμβολή του εργατικού δυναμικού

Στη φάση της αναπτύξεως οι αυξημένες επενδύσεις χρειαζόνταν και το κατάλληλο εργατικό δυναμικό. Ένας περιοριστικός παράγοντας από την πλευρά του παραγωγικού αυτού συντελεστή, στην αρχή τουλάχιστον της περιόδου, ήταν η έλλειψη επαρκούς και σύγχρονης τεχνικής και επαγγελματικής κατάρτισεως. Αντίθετα, από την καθαρώς ποσοτική πλευρά, η υπάρχουσα προσφορά πλεόναζε σε σχέση όχι μόνο με τις τρέχουσες ανάγκες, αλλά ακόμη και με εκείνες που θα δημιουργηθούν μακροχρονίως. Για τον λόγο αυτό, ένα μέρος του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού συνέχισε να βρίσκει διέξοδο στη μετανάστευση προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Το μεταναστευτικό ρεύμα ήταν έντονο κατά την οκταετία 1957 – 1964, αλλά είχε καθοδική τάση κατά την επόμενη οκταετία 1965 – 1972, προφανώς λόγω της βαθμιαίας βελτιώσεως των συνθηκών στην Ελληνική οικονομία. Η μεταναστευτική διέξοδος ήταν ο κύριος παράγοντας που συντέλεσε στη μείωση του εργατικού δυναμικού σε όλη την περίοδο 1961 – 1972, για την οποία υπάρχουν σχετικές εκτιμήσεις, αν και μικρή αντισταθμιστική επίδραση ίσως να ασκήθηκε από τον γυναικείο πληθυσμό. Πληροφορίες για τον βαθμό οικονομικής αξιοποίησεως του ανθρώπινου παράγοντα, αλλά και για το μέγεθος του αποθέματος δυνητικής εργασίας που διέθετε η χώρα παρέχει το ποσοστό συμμετοχής του εργατικού δυναμικού στον πληθυσμό ηλικίας 15 – 64 ετών. Το ποσοστό αυτό συμμετοχής με βάση τα στοιχεία των αντίστοιχων απογραφών, από 62,7% το 1961 μειώθηκε σε 52,4% το 1971.

Ως προς το απασχολούμενο μέρος του εργατικού δυναμικού είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι κατά την περίοδο 1961 – 1972 σημειώθηκε κάμψη. Για την ερμηνεία του φαινομένου αυτού πρέπει να γίνει αναφορά στην τάση της απασχολήσεως στους επιμέρους τομείς της οικονομίας. Η βασική διαπίστωση είναι ότι η απασχόληση μειώθηκε αισθητά στον πρωτογενή τομέα, ενώ, αντίθετα, αυξήθηκε στις υπηρεσίες και κυρίως στον δευτερογενή τομέα. Αυτό σημαίνει ότι, μπορεί η συνολική απασχόληση να κινήθηκε πτωτικά, πλην όμως οι αυξανόμενες ανάγκες της αναπτυξιακής διαδικασίας που εντοπίζονταν πρωτίστως στον δευτερογενή τομέα καλύπτονταν από το απόθεμα που υπήρχε στον πρωτογενή. Αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών ήταν να μεταβληθεί άρδην η σύνθεση της απασχολήσεως εις βάρος του πρωτογενούς τομέα, του οποίου η ποσοστιαία συμμετοχή μειώθηκε από 56,3% το 1961 σε 39,4% το 1972. Παρά τη μείωση αυτή, ο πρωτογενής τομέας εξακολούθησε να κατέχει, ως προς το ποσοστό των απασχολούμενων, την πρώτη θέση, ο τομέας των υπηρεσιών τη δεύτερη και ο δευτερογενής την τρίτη.

Οι διαρθρωτικές αυτές μεταβολές που πραγματοποιήθηκαν στην απασχόληση συνέβαλαν σημαντικά στις αναπτυξιακές επιδόσεις που είχε η οικονομία μέχρι το 1972. Ενδείξεις για τις επιδόσεις αυτές παρέχει η εξέλιξη του λόγου του ακαθάριστου προϊόντος προς τον αριθμό των απασχολουμένων, ο οποίος συνήθως χρησιμοποιείται και ως προσεγγιστικό μέτρο της παραγωγικότητας της εργασίας (αλλά και των άλλων παραγωγικών συντελεστών). Η μέση ετήσια αύξηση του λόγου αυτού ήταν αρκετά υψηλή και μεγαλύτερη στην περίοδο 1965 – 1972, παρά στην περίοδο 1961 – 1964. Από τους επιμέρους τομείς της οικονομίας τη μεγαλύτερη αύξηση είχε η παραγωγικότητα της εργασίας στον πρωτογενή τομέα. Αλλά η αύξησή της στη μεταποίηση, ιδίως κατά την περίοδο 1965 – 1972, ήταν ιδιαίτερος εντυπωσιακή και οπωσδήποτε μεγαλύτερη από εκείνη στις άλλες επιμέρους δραστηριότητες.

Ως συνέπεια των μεταβολών αυτών του εργατικού δυναμικού και της απασχολήσεως, ο αριθμός των ανέργων παρουσίασε και αυτός καθοδική τάση και μάλιστα με έντονο ρυθμό. Φυσικά, σε μία τέτοια εξέλιξη αποφασιστικά συντέλεσε η μετανάστευση. Η ανεργία, υπολογιζόμενη ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού, σημείωσε κατά την περίοδο συρρίκνωση και διαμορφώθηκε σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Ωστόσο, το ποσοστό της ανεργίας δεν αποκλείεται να ήταν, στην πραγματικότητα, σημαντικά μεγαλύτερο, αν ληφθεί υπόψη ότι στον αγροτικό τομέα, λόγω των ιδιόμορφων συνθηκών που επικρατούσαν, η καταγραφόμενη ανεργία υποεκτιμούσε την πραγματική.

4. Η σύνδεση με την Ε.Ο.Κ.

Κατά την περίοδο αυτή αναπτύξεως της Ελληνικής οικονομίας στον ευρύτερο Ευρωπαϊκό χώρο συντελούνταν ουσιαδούς σημασίας ενοποιήσεις που θα προσδιόριζαν τις μελλοντικές οικονομικές εξελίξεις. Οι προσπάθειες που είχαν αρχίσει από το 1955 κατέληξαν, με τη Συμφωνία της Ρώμης του 1957, στην ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (από τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ολλανδία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο) και της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (από τις υπόλοιπες χώρες της Δυτικής Ευρώπης).

Η Ελλάδα αντιμετώπισε τότε δύο βασικά προβλήματα: Το ένα ήταν αν έπρεπε να μετάσχει σ' αυτές τις Ενώσεις και το άλλο, σε περίπτωση συμμετοχής της, η επιλογή που είχε συμφέρον να κάνει μεταξύ των δύο αυτών ομάδων Ευρωπαϊκών χωρών. Η λύση που τελικά δόθηκε στο πρώτο πρόβλημα, παρά τις αντίθετες απόψεις που διατυπώθηκαν από ορισμένες πλευρές, ήταν ότι μόνο η έγκαιρη ένταξη στην Ευρωπαϊκή ενοποίηση θα μπορούσε να εξασφαλίσει στην Ελλάδα ταχεία οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και να αποτρέψει τους κινδύνους που θα συνεπαγόταν η παραμονή της εκτός των εξελίξεων αυτών. Ως προς το δεύτερο πρόβλημα, μετά από κάποιες αρχικές αμφιταλαντεύσεις, αναγνωρίστηκε ότι τον πυρήνα της γενικότερης Ευρωπαϊκής ενότητας αποτελεί η Κοινότητα των έξι χωρών, με την οποία η Ελλάδα επιβαλλόταν να συνδεθεί. Έτσι, το 1959, δηλαδή δύο έτη μετά την ίδρυση της Ε.Ο.Κ., η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα που υπέβαλε αίτηση για σύνδεση. Ύστερα από μακρές διαπραγματεύσεις, που τις διεξήγαγε ο Υποδιοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας Ιω. Πεσμαζόγλου, η σχετική συμφωνία, γνωστή ως Συμφωνία των Αθηνών, υπογράφηκε τον Ιούλιο του 1961 και άρχισε να ισχύει το Νοέμβριο του 1962.

Η Συμφωνία είχε περιορισμένη χρονική διάρκεια και έθετε ως κύριο σκοπό «να προαγάγει τη διαρκή και ισόρροπη ενίσχυση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ των Μερών, λαμβανομένης πλήρως υπόψη της ανάγκης να εξασφαλιστεί η επιτάχυνση της αναπτύξεως της οικονομίας της Ελλάδας και η ανύψωση του επιπέδου απασχολήσεως και των συνθηκών διαβιώσεως του Ελληνικού λαού». Για την πραγματοποίηση του γενικού αυτού σκοπού προβλέπονταν τρία βασικά μέσα: Πρώτον, η πλήρης τελωνειακή ένωση μεταξύ της Ε.Ο.Κ. και της Ελλάδας, ύστερα από μεταβατική περίοδο 22 ετών (1962 – 1984). Στο πλαίσιο αυτό, για να προστατευτεί η Ελληνική βιομηχανία, ενώ η Κοινότητα κατάργησε το σύνολο των δασμών για τις εξαγωγές μεταποιητικών Ελληνικών προϊόντων τον Ιούλιο του 1968, η Ελλάδα θα καταργούσε σταδιακά τους δασμούς και θα υιοθετούσε το κοινό εξωτερικό δασμολόγιο μέχρι το 1984. Δεύτερον, η ανάπτυξη κοινών δραστηριοτήτων και η εναρμόνιση πολιτικών μεταξύ της Ελλάδας και της Ε.Ο.Κ. Ήταν γενικές ρυθμίσεις, οι οποίες όμως δημιούργησαν σοβαρά προβλήματα κατά την εφαρμογή τους ιδιαίτερα όσον αφορά τον αγροτικό τομέα. Τρίτον, η διάθεση από την Ε.Ο.Κ. στην Ελλάδα οικονομικών πόρων προς επιτάχυνση της οικονομικής αναπτύξεώς της. Σύμφωνα με σχετικό Πρωτόκολλο, προσαρτημένο στη Συμφωνία Συνδέσεως, παρέχονταν η δυνατότητα αντλήσεως από το Ταμείο της Ε.Ο.Κ. ποσού 125 εκατ. δολ. για παραγωγικές επενδύσεις μέσα σε μια πενταετία.

Μετά τη Συμφωνία Συνδέσεως δεν εκδηλώθηκαν – αμέσως τουλάχιστον – ουσιώδεις ευνοϊκές επιδράσεις στις εξωτερικές εμπορικές συναλλαγές της Ελλάδας με τις χώρες της Ε.Ο.Κ. Ο δασμολογικός αποπλισμός, που άρχισε να ισχύει για τα βιομηχανικά προϊόντα, δεν οδήγησε σε αύξηση των εξαγωγών τους, αφού ελάχιστα προϊόντα ήταν διαθέσιμα και κατάλληλα να διοχετευθούν στις μεγάλες αγορές των χωρών της Ε.Ο.Κ. Αλλά ούτε και η μείωση των δασμών στα εισαγόμενα στην Ελλάδα προϊόντα της Ε.Ο.Κ. επέφερε αισθητή αύξηση των αντίστοιχων εισαγωγών. Παρατηρήθηκε όμως επιτάχυνση στις εισροές επιχειρηματικών κεφαλαίων – ιδίως από τρίτες χώρες – λόγω του πλεονεκτήματος της δασμολογικής ατέλειας που εξασφάλιζε η Σύνδεση για τα προϊόντα που προορίζονταν να εξαχθούν στις χώρες της Ε.Ο.Κ.

Μετά την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα, η Ε.Ο.Κ. πάγωσε τη Συμφωνία περιορίζοντας την ισχύ της μόνο στην εφαρμογή των ρυθμίσεων που αφορούσαν την τελωνειακή ένωση. Έτσι δεν κατέστη δυνατή και η πλήρης απορρόφηση του ποσού (125 εκατ. δολ.) που προβλεπόταν από το πρώτο χρηματοδοτικό Πρωτόκολλο. Μέχρι το τέλος του 1966 είχε εισπραχτεί μόνο το 55%, το οποίο κυρίως χρησιμοποιήθηκε από το Δημόσιο και δημόσιους οργανισμούς για τη χρηματοδότηση διαφόρων έργων, αρδευτικών, οδοποιίας και άλλων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΑΜΠΗ

1. Ένταση των πληθωριστικών πιέσεων

Στη δεκαετία του 1970 η διεθνής οικονομία, η οποία ως τότε βρισκόταν σε φάση συνεχούς ανόδου, υπέστη τις ισχυρές επιπτώσεις από τις ανατιμήσεις του πετρελαίου που επέβαλαν οι χώρες του OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries). Οι ανατιμήσεις αυτές προκάλεσαν ανατροπή της ισορροπίας στα ισοζύγια πληρωμών των χωρών εισαγωγής – πετρελαίου και εκδηλώθηκαν έτσι οι πετρελαϊκές κρίσεις των ετών 1973 – 1974 και του 1979, που σφράγισαν τις εξελίξεις της διεθνούς οικονομίας για πολλά έτη. Η αδυναμία των χωρών εξαγωγής – πετρελαίου να δαπανήσουν το σύνολο των συναλλαγματικών τους εσόδων και η ανάγκη καλύψεως των αντίστοιχων ελλειμμάτων στα ισοζύγια πληρωμών των περισσότερων χωρών εισαγωγής – πετρελαίου δημιούργησαν σοβαρότατες διεθνείς ανισορροπίες, για την αντιμετώπιση των οποίων οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί και οι επιμέρους κυβερνήσεις αναζήτησαν διάφορες λύσεις. Σαν συνέπεια των ανισορροπιών αυτών σημειώθηκε μεταφορά πραγματικού εισοδήματος προς τις χώρες του OPEC, η οποία, σύμφωνα με εκτιμήσεις του Ο.Ο.Σ.Α., στην πρώτη πετρελαϊκή κρίση ήταν ίση με το 2% και στη δεύτερη με το 2,5% του Α.Ε.Π. των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α.

Η Ελλάδα, με την αδύνατη οικονομία της και τη μεγάλη εξάρτησή της από το εξωτερικό, ήταν φυσικό να υποστεί έντονες επιπτώσεις από τις πετρελαϊκές κρίσεις με αφετηρία εκείνες στο ισοζύγιο πληρωμών. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών το 1973 απότομα υπερτριπλασιάστηκε και στο ίδιο περίπου ύψος διατηρήθηκε μέχρι και το 1977, για να διπλασιαστεί κατόπιν το 1979, σαν συνέπεια της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσεως και να διογκωθεί περαιτέρω το 1980. Οι εξελίξεις αυτές αντικατόπτριζαν κυρίως την αύξηση της αξίας των εισαγωγών, των οποίων οι μέσες τιμές σημείωσαν μεταξύ 1972 και 1980 άνοδο κατά 332,3%, κυρίως εξαιτίας της ανατιμήσεως του πετρελαίου, αλλά και άλλων πρώτων υλών. Στο διάστημα αυτό η αύξηση του όγκου των εισαγωγών ήταν μόνο 36,0%. Από το άλλο μέρος, οι μέσες τιμές εξαγωγών σημείωσαν και αυτές άνοδο αλλά μικρότερη (κατά 267,4%), με αποτέλεσμα οι όροι εμπορίου να χειροτερεύσουν για την Ελληνική οικονομία κατά 15,0%. Η ελλειμματικότητα του εμπορικού ισοζυγίου, ιδίως κατά τα έτη των κρίσεων, αντισταθμιζόταν εν μέρει από το πλεόνασμα του ισοζυγίου άδηλων συναλλαγών, κατά ποσοστό που μειώθηκε από 77% το 1972 σε 58% το 1973 και από 78% το 1978 σε 70% το 1979. Έτσι, λόγω και της επιβραδύνσεως των αυτόνομων κεφαλαιακών εισροών και των εμπορικών πιστώσεων – που παλαιότερα έπαιζαν ουσιαστικό ρόλο – για την κάλυψη του διογκωμένου ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών έγινε προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό (από την Τράπεζα της Ελλάδας και το κράτος).

Οι δυσκολίες αυτές στο ισοζύγιο πληρωμών, που με την πάροδο του χρόνου, όχι μόνο δεν υποχωρούσαν, αλλά γίνονταν εντονότερες, καθιστούσαν, όπως ήταν επόμενο, αναγκαία την εκ βάθρων αναπροσαρμογή της συναλλαγματικής πολιτικής. Ήδη από τις αρχές του 1973 πολλές Ευρωπαϊκές χώρες είχαν εγκαταλείψει το σύστημα των σταθερών ισοτιμιών και άφηναν περιθώρια για διακυμάνσεις των νομισμάτων τους στις διεθνείς αγορές συναλλάγματος. Αλλά κατά τις διαδοχικές υποτιμήσεις του Αμερικανικού δολαρίου, η δραχμή έμενε προσδεδεμένη σ' αυτό, με αποτέλεσμα την υποτίμησή της ως προς τα νομίσματα των Ευρωπαϊκών και άλλων χωρών, όπου ίσχυαν κυμαινόμενες ισοτιμίες. Η υποτίμηση της δραχμής, όπως προκύπτει από την πορεία των εισαγωγών, δεν συντέλεσε ούτε καν στη συγκράτηση της αύξησής τους. Τον Οκτώβριο του 1973 η δραχμή αποδεσμεύτηκε από το δολάριο. Εφεξής, η Τράπεζα της Ελλάδας θα μπορούσε να ορίζει την ισοτιμία της προς το δολάριο σε επίπεδο διαφορετικό από εκείνο του 1953. Τελικά, από τον Μάρτιο του 1975 καθιερώθηκε ο καθορισμός των συναλλαγματικών ισοτιμιών με βάση τον μέσο όρο των τιμών μιας δέσμης από τα κυριότερα ξένα νομίσματα, όπου η στάθμιση στηριζόταν στη σημασία τους στις εξωτερικές συναλλαγές της χώρας.

Οι ανισορροπίες που εμφανίστηκαν κατά την περίοδο αυτή στις διεθνείς οικονομικές συναλλαγές μεταφέρθηκαν, με την ίδια ένταση, και στο εσωτερικό των επιμέρους οικονομιών, με τη μορφή πιέσεων στο κόστος παραγωγής και, φυσικά, στο γενικό επίπεδο των τιμών. Για την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού, στις περισσότερες – κυρίως αναπτυσσόμενες – χώρες εφαρμόστηκε αμέσως, μεταξύ άλλων, ολοκληρωμένη συσταλτική πολιτική. Στο σύνολο των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α., αποτέλεσμα των προσπαθειών αυτών αλλά και εκείνων που καταβλήθηκαν από τον ιδιωτικό τομέα για αύξηση της παραγωγικότητας και συμπίεση του κόστους, ήταν να περιοριστεί η άνοδος των τιμών (βάσει του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή) στα περισσότερα έτη της οκταετίας 1973 – 1980 σε μονοψήφιο ποσοστό. Μάλιστα, η αποτελεσματικότητα αυτή των μέτρων σταθεροποιήσεως για την αντιμετώπιση των πετρελαϊκών κρίσεων οδήγησε μεταγενέστερα σε χαρακτηρισμό των μέτρων αυτών ως υπερμέτρως περιοριστικών.

Στην Ελλάδα ο εισαγόμενος πληθωρισμός εκδηλώθηκε στον τιμάρθμο με κάποια καθυστέρηση (μόλις στο τέλος του 1973), λόγω των αμέσων ελέγχων των τιμών που είχαν τεθεί σε εφαρμογή από το 1971, αφότου δηλαδή είχαν αρχίσει να εμφανίζονται πιέσεις σαν συνέπεια καθαρώς εσωτερικών ανισορροπιών. Ήδη από τις αρχές του 1972 άρχισαν να λαμβάνονται τα πρώτα περιοριστικά μέτρα, νομισματικής και πιστωτικής φύσεως, τα οποία συμπληρώθηκαν με άλλα στο τέλος του ίδιου έτους. Όμως, τα μέτρα αυτά, όπως και εκείνα που αφορούσαν άλλους τομείς, δεν εντάσσονταν σε ένα πλήρες σχέδιο αντιπληθωριστικής πολιτικής και, γι' αυτό, αποδείχτηκαν ατελέσφορα. Έτσι, το επίπεδο των τιμών συνέχισε και μετά το 1973 να ανέρχεται με διψήφιο ποσοστό, το οποίο μάλιστα ήταν σημαντικά μεγαλύτερο (μέχρι διπλάσιο) από εκείνο του συνόλου των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. Οι λόγοι για τους οποίους οι πληθωριστικές πιέσεις ακολούθησαν τόσο διαφορετική πορεία στην Ελλάδα πρέπει να αναζητηθούν όχι μόνο στην ανεπάρκεια της μακροοικονομικής πολιτικής, αλλά και σε αδυναμίες των οικονομικών μονάδων να προβούν σε τεχνολογικούς εκσυγχρονισμούς και οργανωτικές ανακατατάξεις που θα τους επέτρεπαν να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων τους.

2. Παράγοντες των ανατιμήσεων

Επειδή ο κλονισμός της νομισματικής σταθερότητας που σημειώθηκε κατά τη δεκαετία του 1970 δεν ήταν προσωρινό φαινόμενο, αλλά αποτελεί την απαρχή μιας μακράς περιόδου μακροοικονομικών ανισορροπιών, πρέπει να γίνει – μία έστω σύντομη – αναφορά στους επιμέρους παράγοντες που συντέλεσαν στην ένταση της ανοδικής τάσεως των τιμών. Μία πρώτη προσέγγιση στο πρόβλημα αυτό θα μπορούσε να γίνει με βάση τα κύρια συστατικά στοιχεία των τιμών καταναλωτή που είναι το εσωτερικό κόστος, δηλαδή το εισόδημα από εργασία και τα κέρδη κατά μονάδα προϊόντος του αστικού τομέα, οι τιμές των εισαγόμενων αγαθών σε δραχμές και, επιπλέον, οι έμμεσοι φόροι και οι επιδοτήσεις.

Οι τιμές των εισαγόμενων αγαθών έδωσαν την πρώτη ώθηση στις ανατιμήσεις κατά τα έτη 1973 – 1974, πράγμα που είχε ως συνέπεια να αυξηθούν σημαντικά τόσο τα κέρδη όσο και η αμοιβή εργασίας. Βέβαια, από το 1975 ο ανοδικός ρυθμός των τιμών των εισαγωγών σημείωσε σαφή κάμψη. Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκαν τότε και τα λοιπά στοιχεία του κόστους, με τη διαφορά ότι, στη συνέχεια, ο αυξητικός ρυθμός της αμοιβής εργασίας σταθεροποιήθηκε σε υψηλά επίπεδα, ενώ των κερδών σε χαμηλότερα. Εξάλλου, οι έμμεσοι φόροι σε όλη την περίοδο, με εξαίρεση το 1974, παρέμειναν στα ίδια περίπου επίπεδα, ενώ οι επιδοτήσεις σημείωσαν συνεχή άνοδο, σε σχέση πάντοτε με τη συνολική καταναλωτική δαπάνη.

Ένα δεύτερο κύμα ανατιμήσεων προήλθε από τα εισαγόμενα αγαθά κατά τα έτη 1979 – 1980, το οποίο λειτούργησε κατά τον ίδιο περίπου τρόπο με το προηγούμενο και έτσι συνεχίστηκε η πληθωριστική διαδικασία που είχε αρχίσει το 1973. Πρέπει, να ληφθεί υπόψη ότι, λόγω αλληλεπιδράσεων μεταξύ των επιμέρους στοιχείων του κόστους, οι μεταβολές τους στην περίοδο 1973 – 1980 είναι πιθανό να μην επηρεάσουν στη μέγιστη δυνατή έκταση τις τελικές τιμές. Δηλαδή, δεν αποκλείεται, μέχρι τότε τουλάχιστον, ένα μέρος από την άνοδο των τιμών των εισαγόμενων αγαθών ή των μισθών και ημερομισθίων να μην έφτασε στις τιμές καταναλωτή, διότι εν τω μεταξύ απορροφήθηκε από περιορισμό των περιθωρίων κέρδους.

Από την επισκόπηση αυτή δεν προκύπτει φυσικά ότι ο πληθωρισμός στην Ελληνική οικονομία κατά την περίοδο 1973 – 1980 ήταν απλώς πληθωρισμός κόστους. Ναι μεν η αρχική ώθηση δόθηκε από τις ανατιμήσεις που σημειώθηκαν στο εξωτερικό το 1973, αλλά οι ανατιμήσεις αυτές ενίσχυσαν τις πληθωριστικές προσδοκίες που, με τη σειρά τους, επηρέασαν ανοδικά και το επίπεδο των μισθών και ημερομισθίων. Η μετακύλιση όμως της αύξησεως του κόστους στον τελικό καταναλωτή δεν θα ήταν δυνατή, αν δεν υπήρχε στη διάθεση του κοινού – χάρη στην ικανοποίηση των αιτημάτων για σοβαρές αναπροσαρμογές των μισθών και ημερομισθίων – αγοραστική δύναμη πολύ μεγαλύτερη από τα διαθέσιμα αγαθά και υπηρεσίες. Έτσι, στη διαδικασία που ακολούθησε οι πληθωριστικές πιέσεις ενισχύθηκαν σημαντικά και από τον νομισματικό τομέα, αφού η ρευστότητα της οικονομίας διατηρήθηκε κατά τη διάρκεια όλης της περιόδου σε πολύ υψηλά επίπεδα. Μάλιστα στη διαμόρφωση της καταστάσεως αυτής θα πρέπει να επισημανθεί ο ρόλος της πιστωτικής λειτουργίας, αλλά και της συνολικής δημοσιονομικής διαχειρίσεως. Βέβαια, οι δυνάμεις που συντέλεσαν στις ανατιμήσεις κατά την περίοδο αυτή είναι δυσδιάκριτες ώστε δεν είναι καθόλου εύκολος ο χαρακτηρισμός των διαδοχικών φάσεων ανάλογα με το αν κάθε φορά το κόστος ή η ζήτηση ήταν ο κύριος προσδιοριστικός παράγοντας.

3. Προμηνύματα υφέσεως

Οι μεταβολές που σημειώθηκαν στις συνθήκες ισορροπίας της οικονομίας μετά το 1972 επηρέασαν βαθμιαία και τα πραγματικά μεγέθη της. Αντιδράσεις εκδηλώθηκαν τόσο από την πλευρά της ζήτησεως όσο και από την πλευρά της προσφοράς, με ποικίλες διαφοροποιήσεις που οφείλονταν στη φύση και στην ευαισθησία των επιμέρους δραστηριοτήτων. Βέβαια, η δυναμική των προηγούμενων ετών συνέχισε να προσδιορίζει, ως ένα βαθμό, τη γενική τάση της οικονομίας. Αλλά κατά την οκταετία 1973 – 1980 σημειώθηκαν συγκυριακές και άλλες κυμάνσεις και μακροχρονίως διαμορφώθηκε μια νέα κατάσταση, η οποία είχε χαρακτηριστικά σαφώς διαφορετικά από εκείνα της προηγούμενης φάσεως.

Το κλίμα αβεβαιότητας και αστάθειας που άρχισε να επικρατεί φυσικό ήταν να επηρεάσει πρωτίστως την επενδυτική δραστηριότητα. Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 4.1, στην οκταετία αυτή ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του συνόλου των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου ήταν μόλις 0,6%, που σημαίνει ότι, ουσιαστικά, διατηρήθηκε περίπου ο ίδιος ετήσιος όγκος επενδύσεων. Οι επενδύσεις εξακολούθησαν να αντιστοιχούν σε ένα σχετικά υψηλό ποσοστό του Α.Ε.Π., το οποίο, κατά μέσο όρο, ήταν 23,8%. Στην προηγούμενη οκταετία (1965 – 1972) η μέση ετήσια αύξηση ήταν 10,3%. Η διαφορά αυτών των ρυθμών αποτελεί ακριβώς μία βασική ένδειξη της μεταστροφής που συντελέστηκε τότε στην πορεία της οικονομίας από πλευράς αναπτύξεως.

Πίνακας 4.1
Ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου
(μεταβολές %)

Έτος	Συνολικές επενδύσεις	% επενδύσεις ως προς το Α.Ε.Π.	Ιδιωτικές επενδύσεις	Δημόσιες επενδύσεις	Επενδύσεις στη μεταποίηση
1973	7,7	30,4	12,6	-3,3	9,2
1974	-25,6	23,0	-27,7	-20,1	3,2
1975	0,2	22,0	2,9	-8,5	11,9
1976	6,8	22,1	8,7	2,0	1,2
1977	7,8	23,2	14,3	-10,2	-5,2
1978	6,0	23,1	5,8	6,8	-2,8
1979	8,8	24,2	8,5	10,9	12,9
1980	-6,5	22,2	-7,8	-2,2	7,8

Πηγή : Υπουργείο Συντονισμού, «Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδας», Αθήνα, 1982.

Ιδιαίτερα οι δημόσιες επενδύσεις, εξαιτίας των δυσμενών δημοσιονομικών συνθηκών, είχαν στα περισσότερα έτη μείωση, με αποτέλεσμα η μέση μεταβολή τους να είναι -3,1%. Έτσι, η μη προώθηση των αναγκαίων έργων υποδομής προστέθηκε στους αρνητικούς παράγοντες που συνδέονταν με τις μακροοικονομικές ανισορροπίες, με συνέπεια ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των ιδιωτικών επενδύσεων να συμπιεστεί στο 2,2%. Μάλιστα, ακόμη και στον πιο δυναμικό τομέα της μεταποίησης ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των επενδύσεων περιορίστηκε σε 4,8%. Και όλα αυτά, παρά τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν προς τόνωση της επενδυτικής δραστηριότητας κυρίως με την καθιέρωση ισχυρών κινήτρων, πιστωτικής, φορολογικής και άλλης φύσεως. Πρέπει, ωστόσο, να τονιστεί ότι

σημαντικό ρόλο στην αποδυνάμωση της ιδιωτικής επιχειρηματικής δράσεως έπαιξε, κατά την περίοδο αυτή, και μια γενικότερη τάση χρησιμοποίησης δημόσιων (με ευρεία έννοια) φορέων για την παραγωγή όχι μόνο υπηρεσιών, αλλά και ορισμένων κατηγοριών αγαθών. Πρόκειται για μια τάση που είχε στο παρελθόν επικρατήσει σε άλλες χώρες και η οποία, με αρκετή καθυστέρηση, άρχισε να κατακτά έδαφος και στην Ελληνική οικονομία.

Κατά την οκταετία 1973 – 1980 μείωση παρουσίασε και ο αυξητικός ρυθμός της παραγωγικής δραστηριότητας, αλλά σε βαθμό πολύ μικρότερο από εκείνο του ρυθμού των επενδύσεων. Το μέσο ετήσιο ποσοστό αυξήσεως του Α.Ε.Π. ήταν 4,1%, έναντι 7,4% κατά την προηγούμενη οκταετία. Δηλαδή, μεταξύ των δύο οκταετιών, ενώ ο αυξητικός ρυθμός των επενδύσεων μειώθηκε κατά 94,2%, ο αυξητικός ρυθμός του Α.Ε.Π. μειώθηκε μόνο κατά 44,6%. Ειδικότερα, το προϊόν του πρωτογενούς τομέα είχε σχετικά έντονες κυμάνσεις και μέση ετήσια αύξηση 2,4%, που ήταν μικρότερη από εκείνες του προϊόντος του δευτερογενούς τομέα (3,8%) και των υπηρεσιών (5,0%). Στην περίοδο αυτή, για πρώτη φορά παρατηρήθηκε ταχύτερη άνοδος του προϊόντος των υπηρεσιών σε σχέση με εκείνη του προϊόντος του δευτερογενούς τομέα.

Εξαιτίας των εξελίξεων αυτών, συρρικνώθηκε περαιτέρω η ποσοστιαία συμμετοχή τόσο του προϊόντος του πρωτογενούς τομέα στο συνολικό Α.Ε.Π. (από 18,4% του 1972 σε 16,0% το 1980) όσο και του προϊόντος του δευτερογενούς τομέα (από 32,1% το 1972 σε 31,0% το 1980) και διογκώθηκε η συμμετοχή του προϊόντος των υπηρεσιών (από 49,5% το 1972 σε 53,0% το 1980). Οι μεταβολές αυτές της παραγωγής μαζί με εκείνες των επενδύσεων δείχνουν ότι η οκταετία 1973 – 1980 ήταν για την οικονομία φάση καμψής από την ανάπτυξη σε μια κατάσταση αποδυναμώσεως. Δεν θα έπρεπε όμως να αγνοηθεί ότι αφετηρία της μεταστροφής υπήρξαν οι πετρελαϊκές κρίσεις, προς τις οποίες, άλλωστε, συνδέεται και η μεταστροφή στον οικονομικό κύκλο σε διεθνή κλίμακα. Η διεθνής ύφεση είχε και αυτή επιπτώσεις στην Ελληνική οικονομία την οκταετία εκείνη.

4. Η πλήρης ένταξη στην Ε.Ο.Κ.

Μετά την επαναδραστηριοποίηση της Συμφωνίας Συνδέσεως το 1974, τέθηκαν και πάλι σε εφαρμογή οι ρυθμίσεις της που αφορούσαν τη διάθεση από την Ε.Ο.Κ. στην Ελλάδα οικονομικών πόρων. Έτσι, όχι μόνο εισπράχτηκε υπό μορφή δανείου, από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων το ποσό του πρώτου Χρηματοδοτικού Πρωτοκόλλου που δεν είχε απορροφηθεί πριν από το 1967, αλλά υπογράφηκε και δεύτερο (ύψους 280 εκατ. ECU), το οποίο απορροφήθηκε μέχρι το τέλος του 1980.

Η Ελληνική κυβέρνηση έκρινε τότε ότι είχε κάθε συμφέρον να ζητήσει την πλήρη ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ., στην οποία εν τω μεταξύ είχαν προσχωρήσει τρία νέα μέλη (Ηνωμένο Βασίλειο, Δανία, Ιρλανδία). Η σχετική αίτηση υποβλήθηκε το 1975. Κατά το έτος αυτό η κατάσταση της Ελληνικής οικονομίας είχε οπωσδήποτε σημειώσει βελτίωση σε σχέση με το έτος συνδέσεως, πλην όμως, συγκρινόμενη με εκείνη του συνόλου των εννέα χωρών της Ε.Ο.Κ., παρουσίαζε ακόμη βασικές αδυναμίες. Το 1975 το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. της Ελλάδας (σε τρέχουσες τιμές και ισοτιμίες) ήταν μόλις το 44% εκείνου των εννέα χωρών της Ε.Ο.Κ.

Το 1979, μετά την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων, υπογράφηκε η Πράξη Προσχώρησης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ., βάσει της οποίας η χώρα έγινε το δέκατο κράτος – μέλος της Κοινότητας από τις αρχές του 1981. Η Πράξη αυτή περιείχε μεταβατικές ρυθμίσεις, ως επί το πλείστον πενταετούς διάρκειας, ώστε η εφαρμογή του νέου καθεστώτος να γίνει βαθμιαία και να μην προκαλέσει διαταραχές στην Ελληνική οικονομία. Πρέπει όμως να αναφερθεί ότι κατά τα αμέσως επόμενα έτη η Ελλάδα αμφισβήτησε ορισμένες αρχές της Ευρωπαϊκής ενοποίησης και επιδίωξε να βελτιωθεί η θέση της στην Κοινότητα με τη διαμόρφωση ειδικού καθεστώτος. Έτσι, το 1982 υποβλήθηκε σχετικό αίτημα στα κοινοτικά όργανα, με αποτέλεσμα να εγκριθούν το 1985 τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (Μ.Ο.Π.), με τα οποία διατέθηκαν στην Ελλάδα πρόσθετοι πόροι ύψους 2,1 δισεκ. ECU. Τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα αποτέλεσαν την απαρχή της αναπόξωσης μιας νέας διαρθρωτικής πολιτικής της Κοινότητας, που αργότερα εκφράστηκε με το Πρώτο Πακέτο Delors.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ ΑΠΟΔΥΝΑΜΩΣΗ

1. Μακροοικονομικές ανισορροπίες

Οι πληθωριστικές πιέσεις που άρχισαν με τις πετρελαϊκές κρίσεις στη δεκαετία του 1970 συνεχίστηκαν και μετά το 1980, λόγω αδυναμίας του συστήματος να τις απορροφήσει με αύξηση της παραγωγικότητας, όπως συνέβη στις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι, η Ελληνική οικονομία εισήλθε σε περίοδο αστάθειας, κατά την οποία οι εξελίξεις όχι μόνο δεν εντάσσονταν σε αναπτυξιακή πορεία, αλλά μάλλον αποτελούσαν οπισθοδρόμηση σε σχέση με ό,τι είχε επιτευχθεί στο παρελθόν. Για τους λόγους αυτούς στην περίοδο 1981 – 1995 περισσότερο προσιδιάζει ο χαρακτηρισμός ως φάσεως αποδυναμώσεως.

Η διαδικασία γενέσεως και ο τρόπος εκδήλωσεως των συνθηκών ανισορροπίας της οικονομίας κατά τη φάση αυτή απεικονίζονται στον Πίνακα 5.1 με την ανάλυση της επεκτατικής ωθήσεως, η οποία για κάθε έτος εκφράζεται από τη διαφορά μεταξύ της αξίας της συνολικής ακαθάριστης δαπάνης και της αξίας του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος του προηγούμενου έτους (σε τρέχουσες τιμές). Στην περίοδο 1981 – 1985 η διαφορά αυτή, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα, είχε μέσο ετήσιο ρυθμό αυξήσεως 36,2%. Για να εκτιμηθεί κατά πόσο η επεκτατική ώθηση οδήγησε σε ικανοποίηση της ζήτησεως από εγχώριες πηγές, δηλαδή σε αύξηση της παραγωγής, αφαιρέθηκε από την αξία του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος (σε τιμές του προηγούμενου έτους) η αξία του κατά το προηγούμενο έτος. Το αποτέλεσμα που προέκυψε είναι αρνητικό για τα έτη 1981 – 1983 και θετικό, αλλά πολύ μικρό, για τα έτη 1984 και 1985. Ενδεικτικό για την εξέλιξη της παραγωγής στην περίοδο 1981 – 1985 είναι το μέσο ποσοστό μεταβολής του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, το οποίο ήταν μόλις 0,7%, έναντι 4,5% στην προηγούμενη πενταετία 1976 – 1980.

Πίνακας 5.1
Ανάλυση της επεκτατικής ωθήσεως στην οικονομία (σε δισεκ.δρχ.)

Έτος	Συνολική επεκτατική ώθηση (A)	Αύξηση της παραγωγής (B)	Πληθωριστική πίεση (A) – (B)	Ποσοστό % της πληθωριστικής πίεσεως που εκδηλώθηκε :		Μεταβολή % του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή	Έλλειμμα Ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (εκατ.\$)
				Στο επίπεδο των τιμών	Στο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχ. συναλλαγ.		
1981	363	-3	366	94	6	24,5	2.421
1982	728	-1	729	72	28	20,9	1.885
1983	769	-15	784	63	37	20,2	1.876
1984	1.011	61	950	67	33	18,5	2.130
1985	1.346	87	1.259	55	45	19,3	3.276
1986	1.401	44	1.357	60	40	23,0	1.772
1987	1.282	-15	1.297	60	40	16,4	1.219
1988	1.853	293	1.560	65	35	13,5	957
1989	2.081	242	1.839	52	48	13,7	2.573
1990	2.997	5	2.992	60	40	20,4	3.562
1991	3.732	375	3.357	58	42	19,5	1.520
1992	3.454	48	3.406	56	44	15,8	2.078
1993	3.690	30	3.660	56	44	14,4	716
1994	3.748	300	3.448	53	47	10,9	122
1995	4.177 ^(α)	379 ^(α)	3.798 ^(α)	48 ^(α)	52 ^(α)	9,3	2.850

^(α) Εκτιμήσεις.

Πηγή : Ε.Σ.Υ.Ε., «Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδας». Τράπεζα της Ελλάδας.

Αν από την επεκτατική ώθηση αφαιρεθεί η μεταβολή του όγκου της παραγωγής, προκύπτει η πληθωριστική πίεση που ασκήθηκε στην οικονομία. Σε ολόκληρη την πενταετία ο μέσος αυξητικός ρυθμός της πληθωριστικής πίεσεως ήταν 36,3%, δηλαδή λίγο μεγαλύτερος εκείνου της επεκτατικής ωθήσεως. Αυτό σημαίνει ότι η διασταλτική πολιτική που εφαρμόστηκε από το 1981 δημιούργησε υπερβάλλουσα ζήτηση, η οποία μετατράπηκε σχεδόν ολόκληρη σε πληθωρισμό, χωρίς, δηλαδή, να ασκήσει αξιόλογη αυξητική επίδραση στην εγχώρια παραγωγή. Έτσι, οι εξελίξεις κατά την περίοδο αυτή είχαν όλα τα χαρακτηριστικά του στασιμοπληθωρισμού. Η ανελαστικότητα της παραγωγής οφείλεται στη μειωμένη ανταγωνιστικότητα, λόγω της ανόδου του κόστους παραγωγής και κυρίως της κάμψεως των παραγωγικών επενδύσεων (εξαιτίας του δυσμενούς ψυχολογικού κλίματος που διαμορφώθηκε στο μεταξύ). Από την πληθωριστική πίεση που άσκησε η εγχώρια ζήτηση πολύ μεγαλύτερο μέρος εκδηλώθηκε ως άνοδος των τιμών παρά ως διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, αν και αυτής η ποσοστιαία αναλογία σημείωσε σημαντική άνοδο.

Οι ανισορροπίες αυτές και κυρίως η έξαρση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών οδήγησε στον αναπροσανατολισμό της οικονομικής πολιτικής τον Οκτώβριο του 1985. Εν πρώτοις, έγινε η πρώτη μετά το 1953 υποτίμηση της δραχμής (αυτή τη φορά κατά 15%), η οποία όμως, σε αντίθεση με την προηγούμενη, δεν είχε ουσιαστικά αποτελέσματα, διότι πραγματοποιήθηκε χωρίς να υπάρχουν οι αναγκαίες προϋποθέσεις. Το πρόγραμμα σταθεροποίησης που καταρτίστηκε τότε περιλάμβανε επίσης: α) Προκαταβολές για περίοδο έξι μηνών που αντιστοιχούν στο 40% ή στο 80% της αξίας ορισμένων κατηγοριών εισαγωγών, β) τροποποίηση του συστήματος της Α.Τ.Α., ώστε η αναπροσαρμογή των μισθών και ημερομισθίων να γίνεται ανά τετράμηνο με βάση τον προβλεπόμενο πληθωρισμό, μετά από αφαίρεση της επιδράσεως στον τιμάριθμο του εισαγόμενου πληθωρισμού, γ) αναπροσαρμογή των αγροτικών τιμών σε χαμηλότερα επίπεδα από τον προβλεπόμενο ρυθμό πληθωρισμού, δ) μείωση του δανεισμού του δημόσιου τομέα κατά τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες του Α.Ε.Π. στο 1986. Η δέσμη αυτή μέτρων συμπληρώθηκε με το νομισματικό πρόγραμμα για το 1986. Σαν συνέπεια της νέας συσταλτικής πολιτικής, η επεκτατική ώθηση στην οικονομία είχε στην τριετία 1986 – 1988 μειωμένο μέσο ετήσιο αυξητικό ρυθμό (13,4% έναντι 36,2% της προηγούμενης πενταετίας). Ως αποτέλεσμα, και το μέσο ποσοστό αυξήσεως του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος συμπέστηκε ακόμη περισσότερο (0,5% έναντι 0,7% κατά την προηγούμενη πενταετία), αλλά και ο μέσος αυξητικός ρυθμός της πληθωριστικής πίεσεως περιορίστηκε (7,9% έναντι 36,3% κατά την προηγούμενη πενταετία). Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μεταξύ 1986 και 1988 το μεν μέσο ποσοστό ανόδου του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή μειώθηκε από 23,0% σε 13,5%, το δε έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μειώθηκε από 1.772 σε 957 εκατ. δολάρια.

Έκτοτε – και μέχρι το 1995 – κάτω από την επίδραση μέτρων σταθεροποίησης που ελήφθησαν διαδοχικά κατά τις περιόδους 1991 – 1993 και 1994 – 1995 η κατάσταση εξελίχθηκε, σε γενικές γραμμές, προς τις ακόλουθες κατευθύνσεις: Η συνολική επεκτατική ώθηση συνέχισε να αυξάνεται με τον ίδιο περίπου ρυθμό (κατά μέσο όρο 13,6%) όπως και κατά την προηγούμενη τριετία. Και η μεν παραγωγή, όπως προκύπτει από τον μέσο ετήσιο ρυθμό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, εμφάνισε κάποια βελτίωση, η οποία όμως δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ενδεικτική ουσιαστικής ανακάμψεως της οικονομίας. Στην πληθωριστική πίεση, κατά τα τέσσερα τελευταία έτη της περιόδου, σημειώθηκε σημαντική αποκλιμάκωση, τόσο στο μέρος της που εκδηλώθηκε στο επίπεδο των τιμών όσο και σε εκείνο που εκδηλώθηκε στο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, αν και το τελευταίο παρουσίασε το 1995 και πάλι σημαντική αύξηση. Ωστόσο, είναι γεγονός ότι, παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες σταθεροποίησης, κατά τη διάρκεια μιας ολόκληρης δεκαετίας τα αποτελέσματα υπήρξαν μάλλον πενιχρά. Διότι ούτε μακροπρόθεσμη ισορροπία κατέστη δυνατό να αποκατασταθεί στον επιθυμητό βαθμό, αλλά ούτε και η επενδυτική δραστηριότητα να τονωθεί και η οικονομία να επανεύρει τον παλαιό δυναμισμό της.

2. Η ελλειμματικότητα του δημόσιου τομέα

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 σοβαρή πηγή τροφοδοτήσεως των πληθωριστικών πιέσεων αποτέλεσε ο δημόσιος τομέας, ο οποίος είχε ήδη αρχίσει να μεγεθύνεται και, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις πολιτικής που υιοθετήθηκαν τότε, χρησιμοποιήθηκε, τουλάχιστον μέχρι τα μέσα της δεκαετίας αυτής, ως μοχλός κοινωνικοοικονομικής αναδιατάξεως. Πιέσεις ασκήθηκαν κυρίως λόγω της υπέρμετρης αυξήσεως της δημόσιας δαπάνης και της αδυναμίας πραγματοποίησεως, στο επιχειρηματικό τμήμα του, παραγωγικού αποτελέσματος σε ανταγωνιστική βάση. Ο ευρύτερος δημόσιος τομέας περιέλαβε, με την πάροδο του χρόνου, εκτός από τις παραδοσιακές δημόσιες επιχειρήσεις και τους ασφαλιστικούς οργανισμούς, πλήθος, ως επί το πλείστον προβληματικών, επιχειρήσεων, όπως είναι εκείνες του Οργανισμού Ανασυγκροτήσεως Επιχειρήσεων, οι μονάδες που ανήκαν στις κρατικές τράπεζες, καθώς και οι θυγατρικές εταιρείες άλλων κρατικών φορέων. Ο τομέας αυτός είχε και εξακολουθεί να έχει δυσδιάκριτα όρια και ελλιπή στατιστική κάλυψη. Πάντως, το τελικό αποτέλεσμα της διαχειρίσεώς του επηρέασε αποφασιστικά, μέσω των παρεχόμενων επιχορηγήσεων, επιδοτήσεων και λουπά και τη διαμόρφωση του γενικού κρατικού προϋπολογισμού.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 5.2, οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν στην περίοδο 1981 – 1985 με μέσο ετήσιο ρυθμό 24,1%, ενώ τα δημόσια έσοδα με μέσο ετήσιο ρυθμό 22,6%.

Πίνακας 5.2
Γενικός κρατικός προϋπολογισμός (σε δισεκ. δρχ.)

Έτος	Έσοδα	Δαπάνες	Αποτέλεσμα	Έλλειμμα ως % του Α.Ε.Π.
1981	424	625	-201	10,8
1982	590	787	-197	8,5
1983	736	1.053	-317	11,6
1984	934	1.337	-403	12,0
1985	1.114	1.775	-661	16,0
1986	1.465	2.140	-675	13,9
1987	1.728	2.684	-956	17,5
1988	1.936	3.189	-1.253	18,9
1989	2.135	3.956	-1.821	23,2
1990	2.888	5.144	-2.256	24,5
1991	3.680	6.513	-2.833	25,6
1992	4.800	8.341	-3.541	28,3
1993	5.261	9.294	-4.033	28,1
1994	6.172	11.585	-5.413	33,9
1995 ^(α)	7.070	12.592	-5.522	31,1

(α) Εκτιμήσεις.

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδας, «Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο».

Αποτέλεσμα των μεταβολών αυτών ήταν η διεύρυνση του ελλείμματος της δημοσιονομικής διαχείρισεως με μέσο ρυθμό 28,2%. Ιδιαίτερη σημασία έχει η μικρή σχετικά απόκλιση που είχαν από το μέσο τους οι ετήσιοι ρυθμοί του ελλείμματος (μέσος όρος 15,4) και ακόμη περισσότερο της δαπάνης (μέσος όρος 5,3). Αυτό αποτελεί, προφανώς, ένδειξη της σταθερότητας της αυξητικής τάσεως του δημοσιονομικού ελλείμματος σε όλη την περίοδο, παρ' όλες τις κυμάνσεις που είχε κατά καιρούς η εφαρμοζόμενη πολιτική σταθεροποίησης. Αλλά και η ποσοστιαία σχέση του ελλείμματος αυτού προς το Α.Ε.Π. (σε τρέχουσες τιμές) είχε μέχρι το 1992 συνεχή σχεδόν αύξηση και μόνο κατά τα τρία τελευταία έτη της εξεταζόμενης περιόδου σημείωσε μικρή κάμψη. Έτσι, ενώ για την καταπολέμηση του πληθωρισμού χρησιμοποιήθηκε περιοριστική πιστωτική και κυρίως εισοδηματική πολιτική, ο δημόσιος τομέας αφέθηκε σχεδόν ανέλεγκτος – ακόμη και στις περιόδους αυστηρής λιτότητας, όπως ήταν εκείνη των ετών 1986 – 1988 – με αποτέλεσμα να εξουδετερωθούν, τουλάχιστον μερικώς, οι αντιπληθωριστικές επιδράσεις των άλλων μέτρων πολιτικής.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ελλειμματικότητας της δημοσιονομικής διαχείρισεως είναι η χαμηλή, αλλά και συνεχώς μειούμενη, αναλογία των δημόσιων επενδύσεων στο σύνολο των δημόσιων δαπανών. Το ποσοστό της από 15,5% το 1981 μειώθηκε σε 15,4% το 1985, σε 9,0% το 1990 και σε 7,6% το 1995. Χωρίς αμφιβολία, η διόγκωση του δημοσιονομικού ελλείμματος δημιούργησε οπωσδήποτε πληθωριστικές πιέσεις μέσω της αυξήσεως της συνολικής ζήτησεως. Αφού όμως η διόγκωση αυτή προήλθε κατά κύριο λόγο από αύξηση των καταναλωτικών δαπανών, είναι φανερό ότι η οικονομία στερήθηκε της υποδομής που θα μπορούσε να αποκτηθεί, έστω μακροχρονίως, αν με το έλλειμμα είχαν χρηματοδοτηθεί δημόσιες επενδύσεις.

Τα διαρκώς αυξανόμενα δημοσιονομικά ελλείμματα καλύπτονταν, είτε με δανεισμό, εσωτερικό ή εξωτερικό, είτε με κάθε είδους μεταβιβάσεις από το εξωτερικό (κυρίως από το περιφερειακό ταμείο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως). Το δημόσιο χρέος άρχισε βαθμιαία να διογκώνεται, με συνέπεια η ποσοστιαία σχέση του προς το Α.Ε.Π., από 36,1% το 1981 να φτάσει, ύστερα από συνεχή αύξηση, σε 139,8% το 1993. Από πλευράς συνθέσεως, το μεγαλύτερο μέρος του αφορούσε εσωτερικό δανεισμό. Το ποσοστό του εσωτερικού δημόσιου χρέους στο σύνολο από 75,7% το 1981, μειώθηκε σε 60,2% το 1986 και, ακολούθως, αυξήθηκε σε 79,3% το 1995. Η συρρίκνωση της ποσοστιαίας συμμετοχής του εξωτερικού χρέους στο σύνολο αποτέλεσε σταθερή επιδίωξη αφότου άρχισαν να καταβάλλονται προσπάθειες για σταθεροποίηση. Η άντληση τόσων πόρων από εσωτερικές πηγές κατέστη εφικτή μέσω της αυξήσεως των επιτοκίων η οποία, όπως ήταν φυσικό, παρέσυρε προς τα πάνω (μέχρι 30% περίπου στο τέλος του 1993) και τα επιτόκια των τραπεζικών δανείων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη στέρηση από τον ιδιωτικό τομέα ενός σημαντικού τμήματος της εθνικής αποταμιεύσεως, το οποίο, κάτω από ομαλές δημοσιονομικές συνθήκες, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τη χρηματοδότηση παραγωγικών δραστηριοτήτων. Τα πραγματικά επιτόκια, παρ' όλο ότι τελευταία μειώθηκαν, εξακολούθησαν να βρίσκονται σε πολύ υψηλά επίπεδα σε σύγκριση με τα διεθνή.

Η συσσώρευση ενός τεράστιου δημόσιου χρέους είχε ως αποτέλεσμα την καταβολή και σημαντικής δαπάνης εξυπηρετήσεώς του, η οποία κάλυπτε χρεολύσια, τόκους και παράλληλες δαπάνες. Στην περίοδο 1982 – 1995 η αύξηση της δαπάνης αυτής ήταν ταχύτερη και μάλιστα με ρυθμό περίπου διπλάσιο εκείνου της αύξησεως του δημόσιου χρέους, προφανώς λόγω των αυξανόμενων επιτοκίων των εσωτερικών δανείων, αλλά και της σχετικά μικρής διάρκειάς τους. Η τόσο ραγδαία αύξηση της εξυπηρετήσεως του δημόσιου χρέους οφείλεται και στην καταναλωτική φύση των δαπανών, για την κάλυψη των οποίων γινόταν ο δανεισμός. Αυτονόητο είναι ότι αν ο δανεισμός αυτός προοριζόταν για τη χρηματοδότηση προγραμμάτων δημόσιων επενδύσεων, η αύξηση της παραγωγικότητας και του προϊόντος που θα προέκυπτε θα κάλυπτε μεγάλο μέρος της εξυπηρετήσεως του αντίστοιχου χρέους. Χαρακτηριστική του βάρους που δημιουργήσε στην οικονομία το δημόσιο χρέος είναι η ποσοστιαία σχέση της δαπάνης εξυπηρετήσεώς του προς το σύνολο των δημόσιων εσόδων, η οποία από 15,4% το 1982 έφτασε το 82,9% το 1995, ενώ το 1994 είχε υπερβεί το 90%.

Στη συνεχή και ταχεία συσσώρευση του δημόσιου χρέους κατά κύριο λόγο συντελούσε η πληρωμή τόκων, η οποία κατά μέσο όρο κάλυψε στη δεκαετία 1981 – 1990 το 48% και στην πενταετία 1991 – 1995 το 55% των ετήσιων αυξήσεών του. Τα αντίστοιχα ποσοστά καλύψεως από άλλους παράγοντες (όπως είναι η κατάπτωση εγγυήσεων, τα ελλείμματα των Δ.Ε.Κ.Ο. και λοιπά) ήταν 20% και 50%. Επομένως, στην πρώτη περίοδο το υπόλοιπο 32% των ετήσιων αυξήσεων του δημόσιου χρέους προήλθε από τα πρωτογενή ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού. Αλλά και στη δεύτερη περίοδο, κατά την οποία υπήρξαν, ως επί το πλείστον, πρωτογενή πλεονάσματα, η συμβολή τους ήταν ελάχιστη, αφού κατά μέσο όρο αντιστάθμισαν μόλις το 5% της αυξητικής επιδράσεως των δύο άλλων παραγόντων (δηλαδή των τόκων και των πρόσθετων).

3. Αποβιομηχάνιση

Ο πολύ χαμηλός ρυθμός αυξήσεως του Α.Ε.Π. κατά την περίοδο 1981 – 1995 υποδηλώνει ότι στην οικονομία διαμορφώθηκε μία γενικότερη τάση προς αποτελμάτωση. Ιδιαίτερη σημασία για την περαιτέρω αξιολόγηση της εξελίξεως αυτής έχουν τα δεδομένα της μεταποιητικής παραγωγής, δεδομένου ότι σ' αυτή στηρίχτηκε, κατά κύριο λόγο, η οικονομική άνοδος στη φάση της αναπτύξεως. Προκειμένου να διαπιστωθεί αν η οικονομία έχει εισέλθει σε στάδιο αποβιομηχανίσεως, δηλαδή χρόνιας και σωρευτικής μειώσεως της συμβολής της μεταποιήσεως στην εθνική οικονομία, χρησιμοποιήθηκαν ως κριτήρια ορισμένοι δείκτες που αφορούν το παραγωγικό αποτέλεσμα (προϊόν) και τις εισροές των δύο βασικών παραγωγικών συντελεστών (κεφαλαίου και εργασίας).

Από τον Πίνακα 5.3, προκύπτει ότι το προϊόν της μεταποίησης παρέμεινε την περίοδο αυτή περίπου στάσιμο.

Πίνακας 5.3
Δείκτες αποβιομηχανίσεως

Έτος	Μεταβολές %			Συμμετοχή %		
	Προϊόντος μεταποίησης	Επενδύσεων στη μεταποίηση	Απασχολουμένων στη μεταποίηση	Προϊόντος μεταποίησης στο συνολικό προϊόν	Επενδύσεων στη μεταποίηση, στις συνολικές επενδύσεις	Απασχολουμένων στη μεταποίηση, στη συνολική απασχόληση
1981	-0,2	-6,0	4,8	21,3	16,3	19,3
1982	-2,3	-6,5	-0,9	20,7	15,6	19,2
1983	-1,7	-6,8	0,7	20,2	14,7	19,2
1984	1,4	-0,9	-	19,9	15,5	19,1
1985	3,4	-8,3	-	19,9	13,5	18,9
1986	-0,1	17,0	5,7	19,6	16,8	19,9
1987	-2,3	3,9	-0,3	19,2	18,4	19,9
1988	4,5	11,8	-1,3	19,1	18,9	19,3
1989	-6,9	4,0	1,2	16,8	17,9	19,5
1990	6,9	13,9	0,6	18,6	18,6	19,4
1991	-0,8	-12,2	-2,9	17,9	17,1	19,2
1992	-1,5	-2,6	-	17,4	16,4	19,0
1993	-4,3	-	-17,2	16,8	16,8	15,6
1994	1,2	9,8	-0,1	16,7	18,0	15,3
1995 ^(α)	1,6			16,7		

(α) Εκτιμήσεις.

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., «Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδας». Ε.Σ.Υ.Ε., «Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (Απασχολήσεως)».

Ο μέσος ρυθμός μεταβολής $-0,2\%$ είχε ως αποτέλεσμα τη σημαντική και συνεχή σχεδόν μείωση της ποσοστιαίας συμμετοχής του προϊόντος της μεταποίησης στο συνολικό Α.Ε.Π., η οποία από $21,3\%$ το 1981 περιορίστηκε σε μόλις $16,7\%$ το 1994. Οι ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου στη μεταποίηση παρουσίασαν κάπως διαφορετική συμπεριφορά, έχοντας διαγράψει ένα ευδιάκριτο πλήρη κύκλο. Αλλά το επίπεδο των επενδύσεων κατά το 1994 ήταν ανώτερο εκείνου του 1981 μόνο κατά 20% , που σημαίνει ότι μακροχρονίως και το μέγεθος των επενδύσεων χαρακτηριζόταν από έλλειψη δυναμισμού. Παρόμοια εξέλιξη είχε και η ποσοστιαία σχέση των επενδύσεων στη μεταποίηση προς τις συνολικές επενδύσεις. Και εδώ, από $16,3\%$ το 1981 διαμορφώθηκε σε $18,0\%$ (δηλαδή σε ελάχιστα υψηλότερο επίπεδο) το 1994. Το τρίτο μέγεθος, που είναι ο αριθμός των απασχολουμένων στη μεταποίηση, ενώ στην περίοδο 1981 – 1985 έμεινε περίπου στάσιμος, ακολούθως (1986 – 1992) κινήθηκε σε κάπως υψηλότερα επίπεδα και, στη συνέχεια, σημείωσε απότομη κάμψη. Την ίδια περίοδο εξέλιξη είχε και η ποσοστιαία σχέση της απασχολήσεως στη μεταποίηση προς τη συνολική απασχόληση.

Η συμπεριφορά αυτή των δεικτών της μεταποιητικής δραστηριότητας καθιστά προφανή την κατάσταση στασιμότητας που χαρακτήριζε ολόκληρη την περίοδο 1981 – 1994. Ειδικότερα, η στασιμότητα των επενδύσεων, στον βαθμό που δεν καλύπτει το αναλυσκόμενο πραγματικό κεφάλαιο – και ο βαθμός αυτός πρέπει να ήταν μάλλον σημαντικός αν ληφθεί υπόψη το χαμηλό απόλυτο ύψος των επενδύσεων – σημαίνει ότι περιορίστηκε η παραγωγική δυναμικότητα της μεταποίησης. Από το άλλο μέρος, υπάρχουν ενδείξεις ότι η σχετική στασιμότητα του αριθμού των απασχολουμένων αντικατοπτρίζει εν μέρει τη διατήρηση σε λειτουργία πολλών προβληματικών επιχειρήσεων, κυρίως του ευρύτερου δημόσιου τομέα, αλλά και το γεγονός ότι η ισχύουσα νομοθεσία περιόριζε τις δυνατότητες απολύσεως στον ιδιωτικό τομέα, εις βάρος βέβαια της ανταγωνιστικότητάς του. Χωρίς τους παράγοντες αυτούς, τα μεγέθη των παραγωγικών συντελεστών πιθανότατα θα παρουσίαζαν, αντί στασιμότητας, κάποια μείωση, η οποία και θα βρισκόταν σε αντιστοιχία με τη σαφή συρρίκνωση του μεριδίου του μεταποιητικού τομέα στο συνολικό Α.Ε.Π.

Από την κλαδική ταξινόμηση του μεταποιητικού προϊόντος που περιέχεται στον Πίνακα 5.4 προκύπτει ότι κατά την περίοδο 1981 – 1995 δεν σημειώθηκαν σοβαρές διαρθρωτικές μεταβολές. Δεν παρατηρήθηκε, δηλαδή, σαφής ανάπτυξη ορισμένων κλάδων εις βάρος άλλων. Μεμονωμένες περιπτώσεις ήταν των κλάδων των χημικών και των τροφίμων, ποτών, καπνού, οι οποίες δεν μπορούν να θεωρηθούν ως πολύ σημαντικές. Οι ανακατατάξεις που έγιναν οφείλονταν είτε σε ειδικούς λόγους, όπως είναι η κάμψη της οικοδομικής δραστηριότητας, που οπωσδήποτε επηρέασε τους κλάδους μη μεταλλικών ορυκτών, ξύλου και επίπλων και άλλους, είτε σε καθαρά συγκυριακούς λόγους.

Πίνακας 5.4

Αναλογία % του προϊόντος των κλάδων της μεταποίησης στο συνολικό προϊόν της

Κλάδος	1981	1985	1990	1994
Τροφίμων, ποτών, καπνού	19,6	22,4	22,1	26,7
Υφαντικές	18,0	16,6	16,5	14,0
Ενδύσεως, υποδήσεως	7,9	7,2	6,2	5,7
Ξύλου και επίπλων	4,1	2,8	2,9	2,4
Χαρτιού, εκδόσεων και εκτυπώσεων	4,0	5,0	4,9	5,2
Χημικές	13,0	14,8	16,9	17,1
Μη μεταλλικών ορυκτών	8,4	7,7	8,4	7,8
Βασικές μεταλλουργικές	5,6	5,7	5,7	6,5
Μηχανών, συσκευών	12,2	11,1	9,3	10,1
Μεταφορικών μέσων	4,8	4,0	5,1	3,5
Λουτές	2,3	2,7	2,0	1,0
Σύνολο:	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., «Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδας».

Οι εξελίξεις αυτές της μεταποιητικής δραστηριότητας αντικατοπτρίζονται στην ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της, τόσο στη διεθνή όσο και στην εσωτερική αγορά. Η ανταγωνιστικότητα προσδιορίζεται καταρχήν από τις ειδικές συνθήκες που υπάρχουν στις επιμέρους παραγωγικές μονάδες από πλευράς οργανώσεως, τρόπου λειτουργίας, μεγέθους και λουπά. Αποφασιστικό ρόλο, όμως, παίζουν στη διαμόρφωσή της και οι γενικότερες συνθήκες ισορροπίας που υπάρχουν στην οικονομία. Σε όλη την περίοδο το γενικό επίπεδο των τιμών βρισκόταν υπό συνεχή πίεση, με αποτέλεσμα το δραχμικό κόστος παραγωγής να ανέρχεται, παρά τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν κατά καιρούς προς συγκράτηση της ανόδου της αμοιβής εργασίας. Συγχρόνως, για να περιοριστούν οι πληθωριστικές πιέσεις, εφαρμοζόταν συναλλαγματική πολιτική «σκληρής δραχμής», η οποία, όπως ήταν φυσικό, δυσκόλεψε τη διάθεση των Ελληνικών προϊόντων στο εξωτερικό και διευκόλυνε τη διάθεση των ξένων προϊόντων στην εσωτερική αγορά. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.5, ως αποτέλεσμα των επιδράσεων αυτών, οι εξαγωγές μεταποιητικών προϊόντων παρέμειναν περίπου στάσιμες, δεδομένου ότι, παρά τον κύκλο που διέγραψαν βρίσκονταν το 1995 σε επίπεδο κατά 29% μόνο υψηλότερο από εκείνο του 1981.

Πίνακας 5.5
Εξαγωγές και εισαγωγές μεταποιητικών προϊόντων

Έτος	Εξαγωγές (δισεκ. δολ.)	Εξαγωγές ως % συνολικών εξαγωγών	Εισαγωγές (δισεκ. δολ.)	Εισαγωγές ως % εισαγωγών
1981	2,4	49,8	2,6	91,9
1985	1,9	44,7	2,5	75,8
1990	3,4	54,1	6,8	50,6
1995	3,1	53,2	8,9	34,6

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδας, «Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο».

Παρόμοια σχεδόν εξέλιξη είχε και η ποσοστιαία σχέση των εξαγωγών της κατηγορίας αυτής προς τις συνολικές (από 49,8% που ήταν η σχέση αυτή το 1981 αυξήθηκε σε 53,2% το 1995). Αυτό ίσως να υποδηλώνει τη μικρότερη ευαισθησία των εξαγωγών των μεταποιητικών προϊόντων στις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Σημαντικά επηρεάστηκαν από τη μείωση της ανταγωνιστικότητας των Ελληνικών μεταποιητικών προϊόντων οι εισαγωγές της κατηγορίας αυτής, αφού κατά την περίοδο 1981 – 1995 παρουσίασαν συνεχή σχεδόν άνοδο, με μέσο ετήσιο ρυθμό 10%, που δεν δικαιολογείται από τον εισοδηματικό παράγοντα. Χαρακτηριστικό είναι ότι η ποσοστιαία σχέση των εξαγωγών προς τις εισαγωγές μεταποιητικών προϊόντων από 91,9% το 1981 μειώθηκε βαθμιαία σε 34,6% το 1995.

Ως προς τις δραστηριότητες στις οποίες μετατοπίστηκε το κέντρο βάρους, σαν συνέπεια του φαινομένου της αποβιομηχανίσεως, διατυπώνονται οι ακόλουθες παρατηρήσεις: Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 5.6, η ποσοστιαία συμμετοχή του προϊόντος του πρωτογενούς τομέα στο συνολικό Α.Ε.Π. χαρακτηρίζεται από τάση μακροχρόνιας συρρικνώσεως, η οποία όμως αποτελεί διεθνές φαινόμενο αναγκαίας φάσεως στη διαδικασία της οικονομικής αναπτύξεως. Γι' αυτό σε άλλες χώρες τέτοιας φύσεως μεταβολές στη σύνθεση του Α.Ε.Π. που σημειώθηκαν μέχρι τώρα – και μάλιστα με ταχύτερους ρυθμούς – δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ιδιαίτερου προβληματισμού.

Πίνακας 5.6
Ποσοστιαία % σύνθεση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος

Τομέας	1981	1985	1990	1995
Πρωτογενής παραγωγή	14,2	13,5	11,0	12,4
Δευτερογενής παραγωγή	31,9	30,5	30,4	28,1
Υπηρεσίες	53,9	56,0	58,6	59,5
Σύνολο:	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., «Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδας».

Επομένως, ο μόνος τομέας που παρουσίασε διόγκωση και μάλιστα συνεχή, είναι εκείνος των υπηρεσιών, του οποίου ο μέσος ετήσιος αυξητικός ρυθμός στην περίοδο αυτή ήταν 2,2%. Έτσι, η ποσοστιαία σχέση του προϊόντος των υπηρεσιών αυξήθηκε από 53,9% το 1981 σε 59,5% το 1995. Η αύξηση αυτή δεν είναι βέβαια πολύ μεγάλη. Ωστόσο, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως θετικό στοιχείο της εξέλιξης αν προερχόταν από υπηρεσίες που εκσυγχρονίζουν την οικονομία και έχουν αυξημένη εισοδηματική απόδοση. Αλλά η προϋπόθεση αυτή δεν φαίνεται να πληρούται, αν κρίνει κανείς από τη σύνθεση του προϊόντος τους κατά κατηγορίες. Ακόμη και οι τουριστικές υπηρεσίες ήταν πολύ χαμηλού επιπέδου, χαρακτηρίζονταν από μαζικότητα και δεν αξιοποιούσαν τα σοβαρά συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτει η χώρα, χάρη τόσο στο κλίμα και τη φυσική διαμόρφωσή της, όσο και στον τεράστιο πλούτο της πολιτισμικής κληρονομιάς. Επομένως, η διεύρυνση της συμμετοχής του συνόλου των υπηρεσιών στο Α.Ε.Π., ενόσω η συμμετοχή της μεταποίησης υποχωρούσε, δεν είχε τα χαρακτηριστικά μιας ουσιαστικής αναδιαρθρώσεως με δυναμισμό και αναπτυξιακές συνέπειες.

4. Ανεργία

Ένα, ιδιαίτερης κοινωνικοοικονομικής σημασίας, φαινόμενο που χαρακτηρίζει την περίοδο της αποδυναμώσεως είναι η ανεργία, η οποία για πρώτη φορά άρχισε να λαμβάνει σοβαρές διαστάσεις και να εξελίσσεται σε μείζον πρόβλημα της χώρας. Στο παρελθόν, η προσφορά και η ζήτηση εργατικού δυναμικού δεν βρίσκονταν, βέβαια, πάντοτε σε ισορροπία. Υπήρξαν όμως διέξοδοι, χάρη στις οποίες κατέστη δυνατό να αποτραπούν οξύνσεις του προβλήματος. Από το τέλος της δεκαετίας του 1950 το πλεονάζον εργατικό δυναμικό άρχισε να μεταναστεύει μαζικά, ιδίως στη Δυτική Γερμανία. Αργότερα, στη φάση της αναπτύξεως, λόγω των νέων θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν, απορροφήθηκαν όχι μόνο οι εκάστοτε νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας, αλλά ακόμη και μέρος των μεταναστών που άρχισαν να παλιννοστούν.

Μετά το 1981, όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.7, το ποσοστό της ανεργίας – που επί δύο δεκαετίες φαίνεται να κυμαινόταν γύρω στο 4% - σημείωσε απότομη αύξηση και σε μία τριετία υπερέβη το 8%. Εκτοτε και μέχρι το 1991 σταθεροποιήθηκε στο 7,5%. Αλλά κατά την τελευταία τετραετία παρουσίασε και πάλι αυξητική τάση, με αποτέλεσμα το 1995 να φτάσει το 10%. Σχετικά με τα στοιχεία αυτά πρέπει να παρατηρηθεί ότι ίσως να μην αποδίδουν την πραγματική εικόνα της εξέλιξης του βαθμού χρησιμοποίησεως του παραγωγικού συντελεστή «εργασία» στην οικονομία. Εν πρώτοις, ένα μεγάλο μέρος των προσλήψεων που έγιναν στο δημόσιο τομέα, σε όλη την περίοδο αυτή, δεν αποσκοπούσε τόσο στην κάλυψη πραγματικών αναγκών, όσο στην αντιμετώπιση του ογκούμενου κοινωνικού

προβλήματος. Φυσικά, ο τρόπος αυτός παρεμβάσεως οδήγησε όχι στη λύση, αλλά στη μετατόπιση του προβλήματος σε άλλους χώρους και μάλιστα με πλείστες όσες παρενέργειες. Επιπλέον, η ισχύουσα εργατική νομοθεσία έθετε σοβαρούς περιορισμούς στις απολύσεις εργαζομένων. Έτσι πολλές επιχειρήσεις, μολονότι είχαν μειωμένη παραγωγή, διατηρούσαν προσωπικό που δεν τους ήταν απαραίτητο. Η «καλυμμένη» αυτή ανεργία στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα δεν έχει υπολογιστεί, αλλά από τις ενδείξεις που είναι διαθέσιμες προκύπτει ότι έβαινε μάλλον αυξανόμενη. Αν, επομένως, ληφθεί υπόψη και ο παράγοντας αυτός, το πρόβλημα της ανεργίας στην Ελλάδα ίσως να είχε πολύ μεγαλύτερες διαστάσεις από ό,τι εκ πρώτης όψεως φαίνεται.

Πίνακας 5.7
Ανεργία και βασικά χαρακτηριστικά της

Έτος	Ποσοστό ανεργίας	Συμμετοχή % στο σύνολο των ανέργων:		
		Των γυναικών	Των εχόντων ηλικία κάτω των 25 ετών	Των παραμεινάντων σε ανεργία για 12 μήνες και άνω
1981	4,0	44,9	43,4	21,0
1982	5,8	43,7	41,9	21,7
1983	7,8	51,0	42,5	33,4
1984	8,1	51,8	41,7	38,2
1985	7,8	53,3	42,5	44,6
1986	7,4	55,7	43,7	43,4
1987	7,4	55,3	43,7	44,0
1988	7,7	60,0	44,3	47,1
1989	7,5	61,2	45,5	51,2
1990	7,0	61,8	45,2	50,2
1991	7,7	59,9	44,4	46,6
1992	8,7	60,6	41,8	49,3
1993	9,7	58,7	40,7	50,1
1994	9,6	57,8	38,3	52,1
1995	10,0		36,4	

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., «Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (Απασχολήσεως)».

Η διόγκωση της ανεργίας ήταν κοινό φαινόμενο και σε όλες σχεδόν τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, στις οποίες μάλιστα ήταν πολύ μεγαλύτερη η έκτασή της. Υπήρξε όμως τάση μείωσεως της σχετικής διαφοράς και έτσι ο λόγος του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα προς εκείνο στο σύνολο των 15 χωρών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως από 0,69 στην περίοδο 1981 – 1984 αυξήθηκε σε 0,75 στην περίοδο 1985 – 1991 και σε 0,83 στην περίοδο 1992 – 1995. Οι συγκρίσεις αυτές έχουν το μειονέκτημα ότι αφορούν οικονομίες με πολύ διαφορετική διάρθρωση. Ένας σοβαρός παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι η ανεργία στον αγροτικό τομέα, στον οποίο ακριβώς, λόγω των συνθηκών που επικρατούσαν, το καταγραφόμενο ποσοστό της ήταν πολύ χαμηλό και δεν εξέφραζε την πραγματική κατάσταση. Γι' αυτό, σε χώρες όπως είναι η Ελλάδα, όπου στον αγροτικό τομέα το μέγεθος του εργατικού δυναμικού διατηρείται ακόμη σε υψηλό επίπεδο, η χρησιμοποίηση του συνολικού ποσοστού ανεργίας, ιδίως σε διεθνείς συγκρίσεις,

είναι, ως ένα βαθμό, παραπλανητική. Πιο αξιόπιστες πληροφορίες θα μπορούσε να παράσχει το ποσοστό ανεργίας στις λουπές, εκτός από τις αγροτικές, περιοχές.

Ως προς τις συνθήκες υπό τις οποίες διαμορφώθηκε το επίπεδο της ανεργίας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1981 – 1995 πρέπει, καταρχήν, να επισημανθεί η σχέση που υπάρχει μεταξύ των ποσοστών της και των ποσοστών ανόδου των τιμών. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, στα έτη που υπήρξε μείωση του πληθωρισμού σημειώθηκε αύξηση της ανεργίας και αντίστροφα. Βέβαια, η ανεργία είναι πολυσύνθετο φαινόμενο, το οποίο προσδιορίζεται και από άλλους παράγοντες. Αναφορικά με τις αυξήσεις του ποσοστού ανεργίας πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι σ' αυτές συντέλεσε εν μέρει η ύφεση της οικονομίας. Υπήρχαν, ωστόσο, και ορισμένοι εξωγενείς παράγοντες, οι οποίοι μπορεί να επηρέασαν αυξητικά το επίπεδο της ανεργίας. Από πλευράς Κοινότητας, η ήδη ισχύουσα ελευθερία μετακινήσεως προσώπων και ασκήσεως επαγγέλματος δεν φαίνεται να δημιούργησε προβλήματα. Αντίθετα, σε σημαντικό παράγοντα πέσεως εξελίχτηκε κατά την τελευταία τετραετία η μαζική εισροή ξένων εργατών χωρίς άδεια των αρχών. Πρόκειται για το φαινόμενο της «λαθρομεταναστεύσεως», που παρατηρήθηκε διεθνώς σε μεγάλη κλίμακα και δημιούργησε σοβαρά ζητήματα όχι μόνο οικονομικής, αλλά και κοινωνικοπολιτικής φύσεως.

Στην Ελλάδα περιορισμένης εκτάσεως λαθρομετανάστευση σημειωνόταν ανέκαθεν, προερχόμενη κυρίως από χώρες της Μέσης ή και της Άπω Ανατολής. Όμως, η εισροή ξένων εργατών πήρε πολύ μεγάλες διαστάσεις αμέσως μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Το μεγαλύτερο ρεύμα ήρθε από την Αλβανία, δηλαδή από την πιο καθυστερημένη χώρα της περιοχής αυτής. Στατιστικά στοιχεία για τις μετακινήσεις αυτές δεν υπάρχουν. Πάντως, σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, ο συνολικός αριθμός των λαθρομεταναστών που ήρθαν στην Ελλάδα πρέπει να ήταν μεγαλύτερος και από 450 χιλιάδες, που αντιστοιχεί στο 10% του εργατικού της δυναμικού. Μία τόσο σημαντική αύξηση της προσφοράς εργασίας επόμενο θα ήταν να δυσχεράνει την απασχόληση των Ελλήνων εργατών και να διευρύνει την ανεργία τους. Εντούτοις, από μία εγγύτερη εξέταση προκύπτει ότι οι συνέπειες της λαθρομεταναστεύσεως, τουλάχιστον σε οικονομικό επίπεδο, δεν ήταν τόσο αρνητικές, όσο εκ πρώτης όψεως φαίνεται. Αυτό συνάγεται από το ότι, ιδίως οι Αλβανοί εργάτες, ήταν, ως επί το πλείστον, ανειδίκευτοι και – το σημαντικότερο – διατεθειμένοι να εκτελέσουν εργασίες, τις οποίες οι ημεδαποί είτε δεν επιθυμούσαν να εκτελέσουν, είτε τις εκτελούσαν, αλλά με αμοιβή πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που έπαιρναν οι αλλοδαποί. Επομένως, με την προσθήκη του ξένου εργατικού δυναμικού συγκρατήθηκε το κόστος παραγωγής.

Για την εκτίμηση των συνεπειών της ανεργίας, ιδίως από κοινωνικής πλευράς, ιδιαίτερη σημασία έχει η σύνθεσή της κατά φύλο, ηλικία και διάρκεια. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.7, το ποσοστό των ανέργων γυναικών στο σύνολο των ανέργων αυξήθηκε από 43,7% το 1982 σε 61,8% το 1990, στη συνέχεια μειώθηκε ελαφρά μέχρι το 1995. Επίσης, χαρακτηριστικό είναι το σχετικά υψηλό ποσοστό, στο σύνολο των ανέργων, των νέων (ηλικίας κάτω των 25 ετών), το οποίο όμως, ενώ στην περίοδο 1981 – 1989 αυξήθηκε από 43,4% σε 45,5%, ακολούθως μειώθηκε βαθμιαία σε 36,4% το 1995. Ως προς τη χρονική διάρκεια της ανεργίας, το ποσοστό των ανέργων για διάστημα 12 μηνών και άνω είχε ταχεία και συνεχή άνοδο, αφού από 21,0% το 1981 έφτασε το 52,1% το 1994. Από την επισκόπηση των τριών αυτών βασικών χαρακτηριστικών προκύπτει ότι στην περίοδο 1981 – 1995 η αύξηση της ανεργίας συνοδεύτηκε από δυσμενείς διαρθρωτικές μεταβολές που της έδωσαν πιο αρνητικό χαρακτήρα από ό,τι το επίπεδό της θα δικαιολογούσε.

5. Απόκλιση από την Ευρωπαϊκή οικονομία

Η αξιολόγηση των εξελίξεων της Ελληνικής οικονομίας μετά την ένταξή της στην Ε.Ο.Κ. πρέπει να γίνει σε σχέση, όχι μόνο με τις προηγούμενες επιδόσεις της, αλλά, κατά κύριο λόγο, με την αντίστοιχη πορεία της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, όπως διαμορφώθηκε εν τω μεταξύ, ύστερα και από την προσχώρηση τριών άλλων χωρών (της Αυστρίας, της Σουηδίας και της Φιλανδίας). Διότι τελικός σκοπός της όλης διαδικασίας ενοποίησης των Ευρωπαϊκών χωρών είναι η σύγκλιση των οικονομιών τους σε όσο γίνεται μεγαλύτερο βαθμό και στο συντομότερο χρονικό διάστημα.

Πρέπει, καταρχήν, να αναφερθεί ότι για τον εκσυγχρονισμό και την αναδιάρθρωση της οικονομίας της η Ελλάδα άντλησε σημαντικούς πόρους από τον προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, όπου περιλαμβάνονται τα διάφορα Χρηματοδοτικά Ταμεία. Επιπλέον, η Ελλάδα έλαβε δανειακά κεφάλαια από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, καθώς και έκτακτη δανειακή βοήθεια για την αντιμετώπιση ειδικών οικονομικών προβλημάτων. Οι αναλήψεις αυτές ήταν πολύ μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες καταβολές της Ελλάδας στον προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και αυξήθηκαν ουσιαστικά μετά το 1988, ύστερα δηλαδή από τη θέσπιση της νέας διαρθρωτικής πολιτικής μέσω του Πρώτου Πακέτου Delors. Έτσι, σε ολόκληρη την περίοδο 1981 – 1993, ενώ οι συνολικές καταβολές της Ελλάδας ήταν 1.257 δισεκατομμύρια δραχμές, οι συνολικές εισπράξεις ήταν 5.470 δισεκατομμύρια δραχμές και, επομένως, οι καθαρές εισπράξεις της Ελλάδας από τον προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ενώσεως έφτασαν τα 4.213 δισεκατομμύρια δραχμές. Πρόκειται για πολύ σημαντικές μεταφορές πόρων, αν ληφθεί υπόψη ότι το 1993 το σύνολό τους (από τα Διαρθρωτικά Ταμεία) αντιστοιχούσε στο 3,3% του Α.Ε.Π. της χώρας.

Αλλά και από συναλλαγματικής πλευράς οι κοινοτικές ενισχύσεις υπήρξαν αξιόλογες και αυξανόμενες, δεδομένου ότι η ποσοστιαία σχέση τους προς το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου αυξήθηκε από 2,2% το 1981 σε 31,8% το 1994. Εκτός των συναλλαγματικών αυτών εισροών, σημειώθηκε, κατά την ίδια περίοδο, ακριβώς λόγω της εντάξεως και διόγκωση του εμπορικού ελλείμματος. Η επίδραση αυτή, τουλάχιστον στο σκέλος των εισαγωγών, μπορεί να εκτιμηθεί με χρήση μοναδιαίας ελαστικότητάς τους ως προς το Α.Ε.Π., η οποία υποτίθεται ότι εκφράζει την εξέλιξη που θα είχαν, αν η Ελλάδα παρέμενε εκτός Κοινότητας. Στην περίπτωση αυτή το εμπορικό έλλειμμα μεταξύ 1981 και 1994 θα είχε αύξηση μόνο κατά 1,2 δισεκατομμύρια δολάρια (ενώ η πραγματική ήταν 6,8 δισεκατομμύρια δολάρια), που σημαίνει ότι η τεκμαρτή επιβάρυνση του εμπορικού ελλείμματος πρέπει να ήταν 5,6 δισεκατομμύρια δολάρια, έναντι 4,3 δισεκατομμύρια δολάρια που εισρεύσανε το 1994 ως κοινοτικοί πόροι. Προκύπτει, επομένως, ότι οι τελευταίοι κάλυψαν το 77% της επιβάρυνσης του εμπορικού ελλείμματος. Αν όμως ληφθούν υπόψη και οι αυξητικές επιδράσεις που μπορεί να ασκήθηκαν σε άλλες κατηγορίες άδηλων πόρων (όπως είναι, κυρίως, οι τουριστικές εισπράξεις), το τελικό συναλλαγματικό ισοζύγιο της Ελλάδας με την Κοινότητα φαίνεται ότι δεν υπέστη, λόγω της εντάξεως, αξιόλογη διατάραξη.

Για διακρίβωση της σχετικής θέσεως της Ελληνικής οικονομίας στην οικονομία της Ευρωπαϊκής Ενώσεως κατά την περίοδο αυτή χρησιμοποιήθηκε, εν πρώτοις, το μέγεθος του Α.Ε.Π. (σε αγοραίες τιμές), το οποίο μπορεί μεν να μην εκφράζει την παραγωγική δυναμικότητα της οικονομίας, παρέχει όμως σαφή εικόνα της συνολικής δραστηριότητας που αναπτύσσεται προς ικανοποίηση της ζήτησεως που προέρχεται είτε από το εσωτερικό είτε από το εξωτερικό. Προς διευκόλυνση των

συγκρίσεων υπολογίστηκε το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. (σε τρέχουσες τιμές και μονάδες ECU) της Ελλάδας, ως ποσοστό του αντίστοιχου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως (=100). Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 5.8, το ποσοστό αυτό, ύστερα από μία αύξηση, σύντομης διάρκειας, που είχε στην αρχή της δεκαετίας του 1980, σημείωσε συνεχή και σημαντική μείωση μέχρι και το 1987. Έκτοτε, σταθεροποιήθηκε σε ελαφρώς ανώτερο επίπεδο, με κάποια τάση περαιτέρω ανόδου τα τελευταία έτη, χωρίς όμως να έχει προσεγγίσει το επίπεδο του 1981. Η γενική διαπίστωση, είναι ότι κατά την περίοδο 1981 – 1995 όχι μόνο δεν πραγματοποιήθηκε σύγκλιση του επιπέδου της Ελληνικής παραγωγής προς εκείνο της Ευρωπαϊκής, αλλά, σε μακροχρόνια βάση, μάλλον απόκλιση υπήρξε.

Τα στοιχεία του Πίνακα 5.8 δείχνουν ότι το ποσοστό του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π., με εξαίρεση την Ιρλανδία – της οποίας το ποσοστό παρουσίασε στασιμότητα, αλλά από την αρχή διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα (62 – 75%) – στις λοιπές δύο χώρες σημείωνε συνεχή σχεδόν προσέγγιση στο μέσο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, με αποτέλεσμα να φτάσει της μεν Ισπανίας από 50,4% το 1983 σε 61,5% το 1995, της δε Πορτογαλίας από 28,1% το 1984 σε 46,9% το 1995. Έτσι, ενώ το 1981 το ποσοστό του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. της Ελλάδας ήταν σημαντικά ανώτερο από εκείνο της Πορτογαλίας, το 1995 ήταν χαμηλότερο και η χώρα μ' αυτό το κριτήριο κατείχε την τελευταία θέση μεταξύ όλων των χωρών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως.

Πίνακας 5.8
Δείκτες σχετικής θέσεως της Ελληνικής οικονομίας ως προς την Ευρωπαϊκή ^(α)

Έτος	Κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. ^(β) ως % του αντίστοιχου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως				Λόγος δείκτη Ελλάδας προς δείκτη Ευρωπαϊκής Ενώσεως (1981 = 100)			
	Ελλάδα	Πορτογαλία	Ισπανία	Ιρλανδία	Απασχόληση	Προϊόν ανά απασχολούμενο ^(γ)	Ακαθάρ. Επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου ^(γ)	Πραγμ. Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος
1981	51,9	32,0	55,6	62,4	100,0	100,0	100,0	100,0
1982	56,1	31,7	56,1	67,0	99,8	99,7	99,9	102,3
1983	52,4	29,2	50,4	66,5	101,5	96,9	98,5	106,6
1984	52,5	28,1	52,9	66,6	101,6	97,3	92,1	106,2
1985	49,5	29,1	53,2	68,2	102,1	97,4	94,6	110,1
1986	42,9	30,6	54,0	66,6	101,8	96,6	85,3	105,9
1987	40,7	30,9	55,4	64,7	99,7	94,6	76,7	104,3
1988	42,2	32,0	58,5	64,3	99,9	94,6	77,0	105,6
1989	43,2	34,2	63,7	66,6	98,9	96,1	78,1	110,4
1990	43,0	36,2	66,7	67,6	98,4	92,4	82,9	109,0
1991	43,6	40,7	69,2	65,9	96,0	96,3	77,8	99,1
1992	44,0	46,2	69,8	68,0	98,0	94,2	78,3	96,4
1993	45,7	45,7	64,4	69,9	100,9	91,7	82,3	95,1
1994	45,6	44,8	61,4	73,7	102,6	88,8	81,0	99,0
1995	46,1	46,9	61,5	75,5	102,8	87,5	80,6	100,2

^(α) Των 15 χωρών. ^(β) Σε τρέχουσες αγοραίες τιμές. ^(γ) Σε τιμές 1990.

Πηγή : European Commission, «European Economy», No 60, 1995.

Αφού η παραγωγή προσδιορίζεται από ορισμένους συντελεστές, για πληρέστερη κατανόηση των εξελίξεών της στην Ελλάδα, σε σχέση με εκείνες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πρέπει να εξεταστούν χωριστά και τα μεγέθη των συντελεστών αυτών. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκε ο λόγος του δείκτη κάθε μεγέθους για την Ελλάδα προς τον αντίστοιχο δείκτη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, με 1981=100 (βλ. Πίνακα 5.8). Σχετικά με την απασχόληση, όπως προκύπτει από τον λόγο των δύο δεικτών, η απόσταση του επιπέδου της στην Ελλάδα από το αντίστοιχο στην Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται ότι πήρε μικρότερες διαστάσεις μέσα στην περίοδο 1981 – 1995. Όπως, όμως, διαπιστώθηκε το (κατά κεφαλήν) Α.Ε.Π. της Ελλάδας είχε τάση αποκλίσεως από εκείνο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Αυτό, σε συνδυασμό με την ταχύτερη άνοδο της απασχολήσεως στην Ελλάδα υποδηλώνει ότι οι αναπτυξιακές της εξελίξεις πρέπει να ήταν ακόμη δυσμενέστερες. Πράγματι, το προϊόν ανά απασχολούμενο είχε σε όλη την περίοδο εντονότερη ανοδική τάση στην Ευρωπαϊκή Ένωση (μέσος ετήσιος ρυθμός 1,9%) από ό,τι στην Ελλάδα (μέσος ετήσιος ρυθμός 1,0%), που σημαίνει ότι το επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα σημείωσε αυξανόμενη απόκλιση από το αντίστοιχο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Επομένως, η αύξηση της απασχολήσεως στην Ελλάδα, μπορεί να ήταν κοινωνικώς επιθυμητή, αλλά δεν φαίνεται να αποτέλεσε και συντελεστή αναπτυξιακών επιδόσεων. Άλλωστε, ούτε και η ανεργία τελικά συγκρατήθηκε σε επίπεδο αισθητά χαμηλότερο από εκείνο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, αν μάλιστα ληφθεί υπόψη, εκτός από άλλους παράγοντες, και η «καλυμμένη ανεργία», που είναι πολύ πιθανό να υπήρχε στην οικονομία.

Στην περίπτωση των επενδύσεων οι κυμάνσεις ήταν πολύ πιο έντονες από ό,τι στην απασχόληση. Από την εξέλιξη του λόγου των δύο δεικτών προκύπτει ότι σε όλη την περίοδο η Ελληνική επενδυτική δραστηριότητα σαφώς υπολειπόταν της αντίστοιχης Ευρωπαϊκής. Μάλιστα, μέχρι το 1987 η μεταξύ τους απόσταση συνεχώς διευρυνόταν. Επομένως, και με το κριτήριο των επενδύσεων, η Ελληνική οικονομία παρουσίαζε σημαντική απόκλιση, η οποία φυσικά είναι συνάρτηση εκείνης που διαπιστώθηκε ότι υπάρχει ως προς το παραγόμενο προϊόν και εξηγεί εν μέρει τη μειωμένη παραγωγικότητα του Ελληνικού απασχολούμενου εργατικού δυναμικού.

Τόσο το μέγεθος της παραγωγής όσο και η διάρθρωσή της, αλλά και οι συνδυασμοί συντελεστών που χρησιμοποιούνται βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με το κόστος των προϊόντων, από το οποίο εξαρτάται τελικά η διάθεσή τους. Το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος είχε στην Ελλάδα, αρχικά μεν (μέχρι το 1985) διόγκωση, κατόπιν δε προϊούσα κάμψη, που ήταν πιο εμφανής κατά τις δύο περιόδους της σταθεροποιητικής πολιτικής (1986 – 1987 και 1991 – 1993). Παρόλα αυτά, η τιμή του σχετικού δείκτη ήταν το 1995 μόνο κατά 13% μικρότερη εκείνης του 1981. Αλλά κατά την ίδια περίοδο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση το κόστος εργασίας είχε ίσης εκτάσεως κάμψη. Έτσι ο λόγος των δύο δεικτών βρισκόταν το 1995 στο επίπεδο του 1981. Από τη διαμόρφωση του κόστους παραγωγής, αλλά και από άλλους παράγοντες, όπως είναι κυρίως οι συναλλαγματικές ισοτιμίες, προσδιορίστηκαν και οι εξωτερικές εμπορικές συναλλαγές. Το μέσο ποσοστό των ενδοευρωπαϊκών εξαγωγών ως προς το Α.Ε.Π. (σε τρέχουσες τιμές) ήταν κατά την περίοδο 1981 – 1995 αισθητά χαμηλότερο στην Ελλάδα (κατά 55%) από εκείνο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πολύ μεγαλύτερα ήταν τα σχετικά επιτεύγματα της Ισπανίας, της Πορτογαλίας και της Ιρλανδίας.

Το συμπέρασμα που συνάγεται από όλες αυτές τις ενδείξεις είναι ότι κατά την περίοδο 1981 – 1995 δεν σημειώθηκε πραγματική σύγκλιση της Ελληνικής οικονομίας προς την Ευρωπαϊκή. Τόσο η παραγωγή όσο και οι χρησιμοποιούμενοι παραγωγικοί συντελεστές ακολούθησαν πορεία μάλλον απομακρύνσεως από τα επίπεδα που διαμορφώνονταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι εξελίξεις στην Ελλάδα ήταν ουσιαστικά δυσμενέστερες των αντίστοιχων στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες της. Κατά τη μακρά αυτή περίοδο στην Ελληνική οικονομία ενδημούσαν έντονες πληθωριστικές πιέσεις και για την αντιμετώπισή τους, χρειάστηκε να εφαρμοστεί συσταλτική (κυρίως εισοδηματική και πιστωτική) πολιτική, η οποία οδήγησε σε περιστολή της ζήτησεως, επομένως και της παραγωγής, αλλά χωρίς εντυπωσιακές επιπτώσεις στο επίπεδο της απασχολήσεως. Ό,τι όμως επιβάρυνε την κατάσταση ήταν κυρίως η ανεπάρκεια των προσπαθειών σταθεροποιήσεως. Αν τα αναγκαία μέτρα είχαν ληφθεί νωρίτερα και ήταν εξαρχής πληρέστερα και αποτελεσματικότερα, ίσως να είχε ήδη επιτευχθεί ο στόχος της μακροοικονομικής ισορροπίας και να είχε αρχίσει η διαδικασία συγκλίσεως τουλάχιστον σε ορισμένα στρατηγικής σημασίας μεγέθη.

6. Παραοικονομία

Η περιγραφή και αξιολόγηση των εξελίξεων που έγιναν για τις διάφορες φάσεις της Ελληνικής οικονομίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο στηρίχτηκε στα επίσημα εθνικολογιστικά στοιχεία, τα οποία, εκτός από άλλα σφάλματα μετρήσεως που περιέχουν, παρουσιάζουν και το μειονέκτημα ότι δεν συλλαμβάνουν αυτά που συμβαίνουν στη λεγόμενη «παραοικονομία». Αν και δεν υπάρχει γενικώς αποδεκτός ορισμός, ως παραοικονομία θεωρείται συνήθως η μη μετρούμενη οικονομική δραστηριότητα και, συγκεκριμένα, το τμήμα της εκείνο το οποίο, ενώ βάσει των αρχών της εθνικής λογιστικής θα πρέπει να περιλαμβάνεται στο εθνικό προϊόν, εν τούτοις για διάφορους λόγους δεν καταγράφεται. Οι λόγοι αυτοί αναφέρονται σε ατέλειες στους χρησιμοποιούμενους μηχανισμούς μετρήσεως, κυρίως όμως σε μεθοδευμένες προσπάθειες αποκρύψεως της οικονομικής δραστηριότητας.

Η ανάπτυξη της παραοικονομίας συνδέεται στενά με τη φοροδιαφυγή. Στην Ελλάδα το φαινόμενο αυτό πήρε μεγάλη έκταση μετά την καθιέρωση του φόρου εισοδήματος και αργότερα του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας (Φ.Π.Α.). Σημαντικά συνέλεξε στην εκδήλωση αυτής της τάσεως το ότι ταυτόχρονα με την καθιέρωση των φόρων δεν ελήφθησαν και τα αναγκαία μέτρα που θα εξασφάλιζαν την απόδοσή τους. Οι οικονομικές μονάδες που ήθελαν να διαφύγουν τη φορολογία έπρεπε να αποκρύπτουν διάφορες συναλλαγές τους, όχι μόνο στις φορολογικές αρχές, αλλά, για λόγους ασφάλειας, και σε οποιαδήποτε άλλη αρχή που θα ζητούσε παρόμοιες πληροφορίες. Επίσης, οι παντοειδείς έλεγχοι της δημόσιας διοικήσεως συνετέλεσαν σημαντικά στη μη κάλυψη πολλών δραστηριοτήτων από τις επίσημες στατιστικές. Στην έκταση που το κοινό παραβαίνει τις ισχύουσες κανονιστικές ρυθμίσεις και τους όρους που τίθενται κατά την έκδοση αδειών, οι κατηγορίες αυτές στατιστικών επόμενο είναι να υποεκτιμούν την πραγματική κατάσταση.

Όταν τα επίσημα στοιχεία παρουσιάζουν σοβαρές αποκλίσεις από την πραγματικότητα, είναι φανερό ότι ούτε σωστή διάγνωση των οικονομικών προβλημάτων μπορεί να γίνει, αλλά, κυρίως, ούτε η κατάλληλη πολιτική μπορεί να σχεδιαστεί για την αντιμετώπισή τους. Η ύπαρξη της παραοικονομίας παράλληλα προς την ορατή οικονομία δημιουργεί μια νέα διχοτόμηση στην οικονομική ανάλυση, πέρα από την παραδοσιακή διάκριση σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Δεδομένου δε ότι η συμπεριφορά του μη ορατού μέρους της οικονομίας συμπίπτει κατανάγκη με εκείνη του ορατού, διαφοροποίηση μεταξύ επίσημων στοιχείων και πραγματικότητας θα υπάρχει όχι μόνο στις απόλυτες τιμές, αλλά και στις διαχρονικές μεταβολές τους.

Προφανής είναι η χρησιμότητα ποσοτικής εκτιμήσεως του μεγέθους της παραοικονομίας, αλλά, όπως είναι ευνόητο, ένα τέτοιο εγχείρημα προσκόπτει σε σοβαρές αντικειμενικές δυσκολίες. Οι δύο σοβαρότερες προσπάθειες που έγιναν μέχρι τώρα για να εκτιμηθεί το μέγεθος της Ελληνικής παραοικονομίας αφορούν τα έτη 1982, 1984 και 1988.

Πίνακας 5.9

Διαθέσιμες εκτιμήσεις της παραοικονομίας κατά κλάδο ως % του αντίστοιχου Α.Ε.Π. των Εθνικών Λογαριασμών (σε τρέχουσες τιμές)

	1982 ^(α)	1984 ^(β)	1988 ^(α)	1988 ^(γ)
1. Πρωτογενής παραγωγή	5,1	-	10,3	-5,5
2. Δευτερογενής παραγωγή	52,0	25,1	55,8	19,5
α) Ορυχεία, μεταλλεία	-	-	-	-
β) Μεταποίηση	78,0	15,0	85,9	12,9
γ) Ηλεκτρισμός, ύδρευση κ.λ.π.	20,6	-	21,3	23,0
δ) Κατασκευές	6,0	71,1	6,9	47,0
3. Υπηρεσίες	21,9	33,5	31,0	43,5
α) Μεταφορές, επικοινωνίες	31,4	29,7	43,8	7,8
β) Εμπόριο	33,1	28,8	43,5	41,9
γ) Τράπεζες, ασφάλειες κ.λ.π.	1,7	3,5	2,6	73,1
δ) Κατοικίες	34,3	90,9	39,9	147,1
ε) Δημόσια διοίκηση, ασφάλεια	-	-	-	-20,4
στ) Υγεία, εκπαίδευση	42,1	59,5	84,7	63,4
ζ) Διάφορες υπηρεσίες	5,1	64,9	2,9	2,8
Σύνολο:	27,6	28,6	34,6	23,4

^(α) Εκτιμήσεις Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ (Κ. Κανελλόπουλος, Ι. Κούσουλας, Β. Ράπανος).

^(β) Εκτιμήσεις Καθηγητή Π. Παυλόπουλου.

^(γ) Αναθεώρηση Εθνικών Λογαριασμών.

Στον Πίνακα 5.9 παρουσιάζονται υπολογισμοί των ποσοστών της παραοικονομίας ως προς το αντίστοιχο Α.Ε.Π. των επίσημων Εθνικών Λογαριασμών. Τα ποσοστά των δύο ερευνητικών προσπαθειών διαφέρουν αισθητά μεταξύ τους, πράγμα που, ως ένα βαθμό, οφείλεται στη διαφορετική μέθοδο μετρήσεως που εφαρμόστηκε. Μεγάλες αποκλίσεις υπάρχουν και στους υπολογισμούς κατά κλάδους. Γενική, πάντως, διαπίστωση είναι ότι η παραοικονομία εντοπίζεται κυρίως στη δευτερογενή παραγωγή και τις υπηρεσίες και φυσικά μόνο στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Αξιοσημείωτο, πάντως, είναι το ότι οι συνολικές εκτιμήσεις συγκλίνουν σε ένα πιθανό μέγεθος παραοικονομίας που κυμαίνεται μεταξύ 25 και 35%.

Υπό την καθοδήγηση εμπειρογνομόνων του Ο.Ο.Σ.Α., έγινε για την περίοδο από το έτος 1988 και εφεξής αναθεώρηση των Εθνικών Λογαριασμών, που αφορούσε την αλλαγή ορισμών και μεθοδολογίας (προκειμένου να εναρμονιστούν με το νέο Ευρωπαϊκό Σύστημα Ολοκληρωμένων Οικονομικών Λογαριασμών) και την αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων πληροφοριών. Με τον τρόπο αυτό ένα μέρος της παραοικονομίας ενσωματώθηκε στις επίσημες εκτιμήσεις. Έτσι, δεδομένου ότι κατά τη νέα επίσημη εκτίμηση το συνολικό Α.Ε.Π. είναι μεγαλύτερο κατά 24%, το ποσοστό της μη μετρούμενης οικονομικής δραστηριότητας εμφανίζεται ως μη απέχον σημαντικά από το 10%.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

1. Βασικές διαπιστώσεις

Από την επισκόπηση των εξελίξεων της Ελληνικής οικονομίας κατά τον τελευταίο μισό αιώνα προκύπτει σαφώς ότι μεταξύ της αρχής και του τέλους της περιόδου αυτής πραγματοποιήθηκε σημαντική πρόοδος. Ιδιαίτερη όμως σημασία έχει το ότι η μετάβαση της οικονομίας σε ανώτερο επίπεδο δεν ακολούθησε, σε ολόκληρη την περίοδο, μια ομαλή αναπτυξιακή πορεία, αλλά διέγραψε ένα πλήρη κύκλο, ο οποίος, λόγω της μακράς διάρκειάς του, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «μεγάλος». Ένας τέτοιος κύκλος διαφέρει βέβαια ουσιωδώς από τους συνήθεις «οικονομικούς κύκλους» όχι μόνο ως προς την διάρκεια, αλλά – και κυρίως – ως προς τη φύση του, καθώς και τους μηχανισμούς που τον παρήγαγαν και διαμόρφωσαν τις επιμέρους φάσεις του. Σε μια τόσο μακρά περίοδο, οπωσδήποτε υπήρξαν βραχυχρόνιες κυκλικές κυμάνσεις, ορισμένες μάλιστα από τις οποίες εντοπίστηκαν εδώ. Ταυτόχρονα, όμως, διαμορφώθηκε και μια μακροχρόνια συμπεριφορά, η οποία – χωρίς να είναι ανεξάρτητη από τη βραχυχρόνια – συνδεόταν άρρηκτα με το αναπτυξιακό πρόβλημα. Από την ανάλυση των χαρακτηριστικών των επιμέρους φάσεων της μπορεί να αντληθούν χρήσιμες πληροφορίες για τον τρόπο επηρεασμού της μελλοντικής πορείας της οικονομίας προς την επιθυμητή κατεύθυνση.

Η απαρχή της μεγάλης αυτής κυκλικής κινήσεως εκδηλώθηκε στα πρώτα μεταπολεμικά έτη, κατά τα οποία η Ελληνική οικονομία πέρασε – με μεγάλη καθυστέρηση λόγω των εσωτερικών περιπετειών – από τη φάση της ανασυγκροτήσεως. Στη συνέχεια, ελήφθησαν τα αναγκαία μέτρα που θα δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις αλλαγής του οικονομικού τοπίου και λειτουργίας των μηχανισμών προωθήσεως της επενδυτικής δραστηριότητας. Η ανάπτυξη που ακολούθησε πρέπει να αναγνωριστεί ότι, στο πλαίσιο της τότε διεθνούς εξελίξεως, ήταν σημαντική. Όμως, στην περίοδο εκείνη της ταχείας αυξήσεως πολλών μεγεθών δεν ήταν δυνατό να πραγματοποιηθούν στο οικονομικό σύστημα και οι αναγκαίες διαρθρωτικές βελτιώσεις που θα του εξασφάλιζαν ευελιξία, υψηλή απόδοση σε μόνιμη βάση, αλλά και την απαιτούμενη θωράκιση έναντι των όποιων δυσμενών επιδράσεων από εσωτερικούς ή εξωτερικούς παράγοντες και, επομένως, τη συνέχιση της αναπτυξιακής πορείας μακροχρονίως.

Έτσι, όταν στη δεκαετία του 1970, δηλαδή σε περίοδο που η αναπτυξιακή προσπάθεια συνεχιζόταν ακόμη με ένταση, εκδηλώθηκαν οι δύο πετρελαϊκές κρίσεις, η Ελληνική οικονομία, όπως άλλωστε και η διεθνής, δέχτηκε ισχυρή δόνηση που ανέτρεψε τις μέχρι τότε υπάρχουσες ισορροπίες. Ενώ όμως στις άλλες – κυρίως αναπτυγμένες – οικονομίες, λόγω της ανθεκτικής δομής τους και των καλύτερων οργανωτικών συνθηκών τους, υπήρξε άμεση και αποτελεσματική αντίδραση, στην Ελληνική οικονομία οι ανισορροπίες που αμέσως εκδηλώθηκαν όχι μόνο δεν εξουδετερώθηκαν, αλλά και, μακροχρονίως, παγιώθηκαν. Στα αποτελέσματα αυτά συνέβαλε οπωσδήποτε η μη έγκαιρη λήψη των αναγκαίων αυστηρών σταθεροποιητικών μέτρων. Πρέπει, ωστόσο, να ληφθεί υπόψη ότι η πολύ ασθενής δομή της οικονομίας θα περιόριζε την αποτελεσματικότητα και των όποιων συστατικών μέτρων που θα λαμβάνονταν. Αυτό σημαίνει ότι στην κρίσιμη δεκαετία του 1970, για τη ριζική αντιμετώπιση του οικονομικού προβλήματος, έπρεπε πρωτίστως να αρχίσουν, με κατάλληλα μέτρα, προσπάθειες εκσυγχρονισμού θεσμών και μηχανισμών, πράγμα που είχε παραμεληθεί στη φάση της αναπτύξεως.

Οι εξελίξεις αυτές σηματοδότησαν τη στροφή προς μια νέα φάση μακροοικονομικής ανισορροπίας. Οι πληθωριστικές πιέσεις εξακολούθησαν και στη δεκαετία του 1980 να αποτελούν το βασικό πρόβλημα, στου οποίου όμως την ένταση συνέβαλε η προγραμματισμένη τόνωση της ζήτησεως, πέρα των ορίων που επέτρεπε η δεδομένη παραγωγική δυναμικότητα της οικονομίας. Κύρια πηγή των ανισορροπιών αυτών αποτέλεσε ο ευρύτερος δημόσιος τομέας, ο οποίος διογκώθηκε υπέρμετρα και προκάλεσε την ταχεία σώρευση ελλειμμάτων. Παρά τις επανειλημμένες απόπειρες σταθεροποιήσεως, που συνέβαλαν, όπως ήταν επόμενο, στη διολίσθηση σε μια κατάσταση της μακροχρόνιας υφέσεως, η οικονομία αποδυναμώθηκε, με συνέπεια τα υπάρχοντα διαρθρωτικά προβλήματα να ενταθούν και, επιπλέον, να εμφανιστούν νέα. Εξαιτίας της αποδυναμώσεως αυτής, η παραγωγική βάση συρρικνώθηκε και η ανταγωνιστικότητα των Ελληνικών προϊόντων μειώθηκε. Η διαδικασία αποκλιμακώσεως του πληθωρισμού που άρχισε το 1995, μετά τις εξελίξεις του τιμαριθμού, είναι αμφίβολο αν θα μπορέσει να συνεχιστεί με τον ρυθμό του έτους εκείνου.

Από τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώθηκαν οι επιμέρους φάσεις του μεγάλου κύκλου της Ελληνικής οικονομίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο συνάγεται ότι θεμελιώδη ρόλο στην πορεία της έπαιξε, εξ αρχής, ο παράγοντας της νομισματικής ισορροπίας. Διότι και οι υψηλοί αυξητικοί ρυθμοί του εγχώριου προϊόντος (στη φάση της αναπτύξεως) σημειώθηκαν μετά την αποκατάσταση, περί τα μέσα της δεκαετίας του 1950, της εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας, αλλά και οι πολύ χαμηλοί αυξητικοί ρυθμοί του εγχώριου προϊόντος (στη φάση της αποδυναμώσεως) ακολούθησαν την απότομη άνοδο του κόστους και των τιμών γενικότερα που προκάλεσαν οι πετρελαϊκές κρίσεις. Βέβαια, η παρατήρηση αυτή δεν έχει την έννοια ότι υπάρχει ισχυρή αιτιώδης σχέση μεταξύ νομισματικής σταθερότητας και οικονομικής αναπτύξεως, διότι μπορεί να ασκούνται επιδράσεις και προς την αντίθετη κατεύθυνση και υπάρχουν πολλοί άλλοι παράγοντες που είναι πιθανό να λειτουργούν στη σχέση αυτή. Υποδηλώνει όμως ότι η σχετική νομισματική σταθερότητα αποτελεί, ίσως όχι επαρκές, αλλά πάντως αναγκαίο, στοιχείο για μια αναπτυξιακή πορεία.

Ωστόσο, από διαγνωστικής απόψεως, μια βασική επισήμανση που πρέπει να γίνει ως προς τον χαρακτήρα του μεγάλου κύκλου της Ελληνικής οικονομίας είναι ο κεντρικός ρόλος που έπαιξαν στη διαμόρφωσή του οι διαρθρωτικές αδυναμίες της. Πρόκειται για ελλείψεις, ανεπάρκειες και στρεβλώσεις που αφορούν πλείστες όσες δραστηριότητες και λειτουργίες, από τις οποίες ιδιαίτερη σημασία έχουν η δημόσια διοίκηση, η εκπαίδευση και η υλική υποδομή. Οι αδυναμίες αυτές λειτούργησαν προς δύο κατευθύνσεις. Από το ένα μέρος περιόρισαν τις δυνατότητες μεγεθύνσεως της οικονομίας και συνέβαλαν στη συντήρηση μιας καταστάσεως στασιμότητας. Η φάση της αναπτύξεως, παρόλο ότι κατά τη διάρκειά της είχαν σωρευτεί τέτοιες αδυναμίες, δεν τερματίστηκε για το λόγο αυτό, αλλά διακόπηκε αιφνίδια από εξωτερικούς παράγοντες. Η φάση της αποδυναμώσεως που ακολούθησε οπωσδήποτε συντηρήθηκε από τις μακροχρόνια υφιστάμενες διαρθρωτικές αδυναμίες, καθώς και από εκείνες που εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στη δεκαετία του 1980. Από το άλλο μέρος, οι διαρθρωτικές αδυναμίες συνέβαλαν στη διατήρηση των πληθωριστικών πιέσεων ή και δυσκόλεψαν τις προσπάθειες αποκλιμακώσεώς τους. Οι διαρθρωτικές αδυναμίες σε συνδυασμό με την επεκτατική πολιτική συνέβαλαν στην εμμονή του πληθωρισμού τη δεκαετία του 1980 και στην ανακοπή της πτωτικής τάσεώς του το τελευταίο έτος παρά τη συνεχιζόμενη συσταλτική πολιτική.

Από το συνδυασμό των διαπιστώσεων αυτών προκύπτει ότι το πρόβλημα της Ελληνικής οικονομίας σε όλες τις φάσεις του μεγάλου κύκλου της υπήρξε βαθύτατα ποιοτικό, με την έννοια ότι οι όποιες προσπάθειες έγιναν είτε από την οικονομική πολιτική είτε από τις οικονομικές μονάδες, στερούνταν του προσανατολισμού εκείνου που θα εξασφάλιζε όχι απλώς ένα εντυπωσιακό ποσοτικό αποτέλεσμα, αλλά κυρίως τις προϋποθέσεις για περαιτέρω σημαντικά άλματα, μέσα σε ένα πλήρως ανταγωνιστικό περιβάλλον. Ιδιαίτερη σημασία είχε ο ρόλος που έπαιξε το κράτος με τη διαρκώς αυξανόμενη παρέμβασή του, η οποία δεν περιορίστηκε στον γραφειοκρατικό και διοικητικό χώρο, αλλά στις δύο τελευταίες φάσεις έφτασε να αφορά ακόμη και την ανάληψη παραγωγικών δραστηριοτήτων, υποκαθιστώντας έτσι τον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος οπωσδήποτε πλεονεκτεί από πλευράς παραγωγικότητας, προσαρμοστικότητας και ευελιξίας.

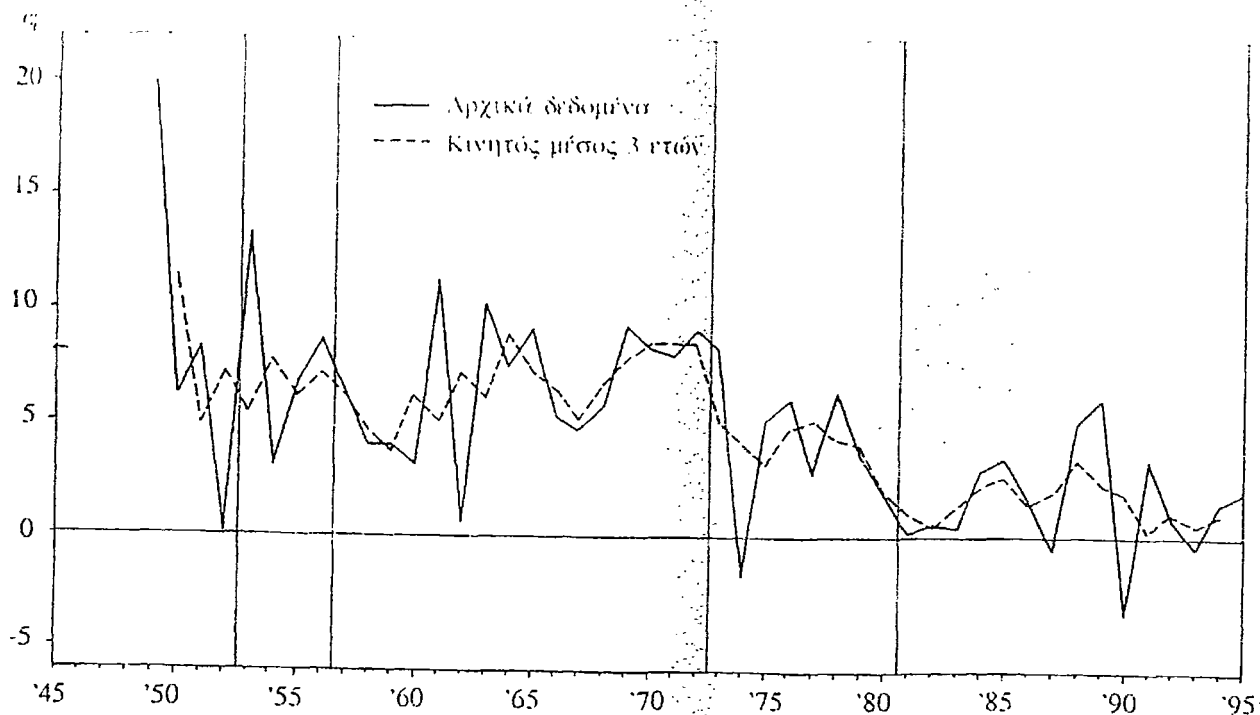
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

1. Αναπτυξιακά προγράμματα που καταρτίστηκαν κατά τη μεταπολεμική περίοδο

A/A	Φορέας που κατήρτισε το πρόγραμμα	Τίτλος	Περίοδος	Παρατηρήσεις
1.	Ανώτατον Συμβούλιο Ανασυγκροτήσεως	Μακροπρόθεσμο Πρόγραμμα Οικονομικής Ανορθώσεως της Ελλάδος	1948 – 1952	Δεν εφαρμόστηκε
2.	Υπουργείο Συντονισμού	Πρόγραμμα Αναπτύξεως	1952 – 1956	Δεν εφαρμόστηκε
3.	Υπουργείο Συντονισμού	Πρόγραμμα Αναπτύξεως	1953 – 1956	
4.	Υπουργείο Συντονισμού	Προσωρινό Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής Αναπτύξεως	1959 – 1963	
5.	Υπουργείο Συντονισμού	Προσωρινό Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής Αναπτύξεως της Χώρας	1960 - 1964	
6.	ΚΕΠΕ	Πρόγραμμα Οικονομικής Αναπτύξεως της Ελλάδος	1966 – 1970	Δεν εφαρμόστηκε
7.	ΚΕΠΕ	Πρότυπο Μακροχρονίου Αναπτύξεως της Ελλάδος		Χαράχθηκαν τα πλαίσια αναπτύξεως ως προς δύο χρονικούς ορίζοντες: 1987 και 2000
8.	Υπουργείο Συντονισμού	Πρόγραμμα Οικονομικής Αναπτύξεως της Ελλάδος	1968 – 1972	
9.	ΚΕΠΕ	Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως (Προκαταρκτικά)	1976 – 1980	Εφαρμόστηκε εν μέρει και υπερκεράσθηκε από το Πρόγραμμα 1978 - 1982
10.	ΚΕΠΕ	Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως	1978 – 1982	Εφαρμόστηκε εν μέρει

11.	ΚΕΠΕ	Πρόγραμμα Οικονομικής Αναπτύξεως	1983 – 1987	
12.	(Επιτροπή Αγγελοπούλου)	Πρόγραμμα Σταθεροποίησης και Αναπτύξεως της Ελληνικής Οικονομίας		Υπεβλήθη τον Απρίλιο του 1990, αλλά δεν εφαρμόστηκε
13.	Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας	Πρόγραμμα Συγκλίσεως	1993 – 1998	Δεν εφαρμόστηκε
14.	Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας	Αναθεωρημένο Πρόγραμμα Συγκλίσεως	1994 - 1999	

1. Α.Ε.Π. και τιμάρθμος
Ποσοστιαίες μεταβολές του Α.Ε.Π. (σε τιμές 1970)

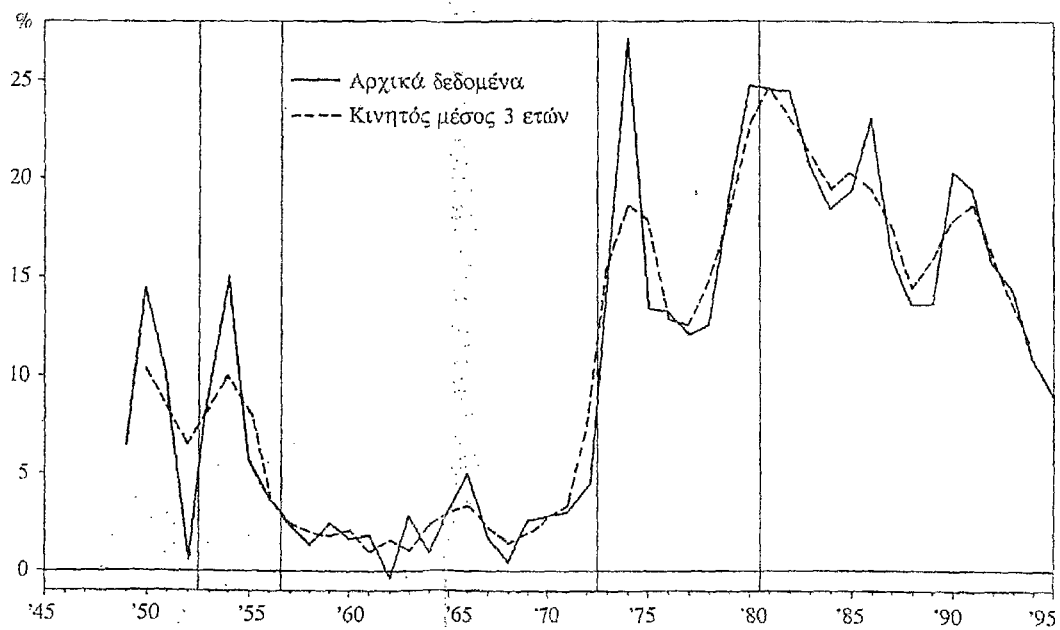

2. Α.Ε.Π. και τιμήριθμος
Ποσοστιαίες μεταβολές του Α.Ε.Π. (σε τιμές 1970)

Έτος	% μεταβολές Α.Ε.Π.	Έτος	% μεταβολές Α.Ε.Π.
1949	20,1	1973	8,3
1950	6,2	1974	-1,8
1951	8,3	1975	5,1
1952	0,3	1976	6,1
1953	13,1	1977	2,9
1954	3,1	1978	6,4
1955	6,8	1979	3,6
1956	8,7	1980	2,1
1957	6,0	1981	0,2
1958	4,0	1982	0,6
1959	4,0	1983	0,4
1960	3,1	1984	2,9
1961	11,3	1985	3,4
1962	0,6	1986	1,7
1963	10,1	1987	-0,5
1964	7,5	1988	4,9
1965	9,2	1989	6,1
1966	5,3	1990	-3,5
1967	4,7	1991	3,4
1968	5,7	1992	0,8
1969	9,3	1993	-0,5
1970	8,3	1994	1,5
1971	8,0	1995	2,0
1972	9,1		

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., «Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδας».

Ποσοστιαίες μεταβολές του τιμαρίθμου

Έτος	% μεταβολές τιμαριθμού ^(α)	Έτος	% μεταβολές τιμαριθμού ^(α)
1949	6,4	1973	15,5
1950	14,5	1974	26,9
1951	9,9	1975	13,4
1952	0,6	1976	13,3
1953	9,0	1977	12,1
1954	15,0	1978	12,6
1955	5,8	1979	19,0
1956	3,7	1980	24,8
1957	2,3	1981	24,5
1958	1,4	1982	24,5
1959	2,4	1983	20,9
1960	1,6	1984	18,5
1961	1,9	1985	19,3
1962	-0,4	1986	23,1
1963	2,9	1987	16,2
1964	0,9	1988	13,6
1965	3,1	1989	13,7
1966	5,0	1990	20,4
1967	1,7	1991	19,5
1968	0,3	1992	15,8
1969	2,5	1993	14,4
1970	2,9	1994	10,9
1971	3,0	1995	9,3
1972	4,3		

^(α) Προέκυψαν από σύνδεση του Τιμαριθμού Κόστους Ζωής εν Αθήναις της Τραπέζης της Ελλάδος (1948 - 1959) και του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή της Ε.Σ.Υ.Ε. (1959 - 1995).

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδας. Ε.Σ.Υ.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αγγελόπουλος, Α., «Το Οικονομικό Πρόβλημα της Ελλάδος», Αθήναι, 1945.
2. Αγγελόπουλος, Α., «Οικονομικά Προβλήματα – Ελληνικά και Διεθνή», Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα, 1986.
3. Αγγελοπούλου Επιτροπή, «Εκθεση για τη Σταθεροποίηση και Ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας», Αθήνα, Απρίλιος 1990.
4. Αλογοσκούφης, Γ., «Μακροοικονομική Πολιτική και Κυκλικές Κυμάνσεις στην Ελλάδα: 1951 – 1980», ΚΕΠΕ, Θέματα Προγραμματισμού, Αρ. 19, Αθήνα, 1986.
5. Βαϊτσος, Κ. και Γιαννίτσης, Τ., «Τεχνολογικός Μετασχηματισμός και Οικονομική Ανάπτυξη», Αθήνα, 1987.
6. Βαρβαρέσος, Κ., «Εκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος», Αθήναι, 1952.
7. Βασιλικόν Ίδρυμα Ερευνών, «Μακροχρόνιοι Προοπτικάί της Ελληνικής Οικονομίας», Αθήναι, 1967.
8. Γουδή, Μ., «Η Αναπροσαρμογή της Τιμής του Συναλλάγματος», Αθήναι, 1953.
9. Δρακάτος, Κ., «Προβλήματα της Ελληνικής Οικονομίας», Αθήνα, 1978.
10. Δρακάτος, Κ., «Ελληνικές Οικονομικές Στατιστικές», Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1982.
11. Δρακάτος, Κ., «Η Ελληνική Οικονομία σε Κρίση», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1988.
12. Δρακάτος, Κ., «Δυσχέρειες Εξόδου της Ελληνικής Οικονομίας από την Κρίση», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1992.
13. Δρακάτος, Κ., «Η Ελληνική Οικονομία προς Σταθεροποίηση», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1996.
14. Ζητρίδης, Α., «Το Τραπεζικό Σύστημα της Ελλάδος», Τράπεζα της Ελλάδος, Σειρά Ειδικών Μελετών, Αρ. 17, Αθήναι, 1973.
15. Ζολώτας, Ξ., «Νομισματική Ισορροπία και Οικονομική Ανάπτυξις», Τράπεζα της Ελλάδος, Αρχεῖον Μελετών και Ομιλιών, Αρ. 16., Αθήναι, 1964.
16. Ζολώτας, Ξ., «Μετανάστευσις και Οικονομική Ανάπτυξις», Τράπεζα της Ελλάδος, Αρχεῖον Μελετών και Ομιλιών, Αρ. 21, Αθήναι, 1966.
17. Ιωακειμίδης, Π., «Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, Θεωρία – Διαπραγμάτευση, Θεσμοί και Πολιτικές, Η Συνθήκη του Μάαστριχτ και η Ελλάδα», Θεμέλιο, Αθήνα, 1993.
18. Κανελλόπουλος Κ., Κουσουλάκος Ι. και Ράπανος Β., «Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και Οικονομικές Επιπτώσεις», ΚΕΠΕ, Αθήνα, 1995.
19. ΚΕΠΕ, «Η Ανάπτυξη της Ελλάδας: Παρελθόν, Παρόν και Προτάσεις Πολιτικής», Αθήνα, Δεκέμβριος 1990.
20. Κορλίρας, Π., «Το Ισοζύγιο Πληρωμών της Ελλάδος», Τράπεζα της Ελλάδος, Αρχεῖο Μελετών και Ομιλιών, Αρ. 50, Αθήνα, 1985.
21. Κουτσομάρης, Γ., «Η Μορφολογία της Ελληνικής Βιομηχανίας», Κέντρον Οικονομικών Ερευνών, Οικονομικά Μονογραφίαί, Αρ. 6, Αθήναι, 1963.
22. Μέργος, Γ., «Ο Αγροτικός Τομέας στη Δεκαετία του 1990: Τάσεις και Επιλογές Πολιτικής», ΙΟΒΕ, Οικονομικά Θέματα, Αρ. 2, Αθήνα, 1994.
23. Μούσης, Ν., «Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο – Οικονομία – Πολιτική» (Πέμπτη Αναθεωρημένη Έκδοση), Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1996.
24. Νεγρεπόντη Δελιβάνη, Μ., «Ανάλυση της Ελληνικής Οικονομίας, Προβλήματα – Επιλογές», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1981.

25. Οικονόμου, Γ., «Η Ελληνική Οικονομία στην Προοπτική του 1992», IOBE, Αρ. 18, Αθήνα, 1992.
26. Παπαδάκης, Ι., «Χρήμα και Οικονομική Δραστηριότητα: Η Ελληνική Εμπειρία 1950 – 1975», IOBE, 1979.
27. Παπανδρέου, Α., «Στρατηγική Οικονομικής Αναπτύξεως της Ελλάδος», Κέντρον Οικονομικών Ερευνών, Οικονομικά Μονογραφία, Αρ. 1, Αθήνα, 1962.
28. Παυλόπουλος, Π., «Η Παραοικονομία στην Ελλάδα», IOBE, Ειδικές Μελέτες, Αρ. 17, Αθήνα, 1987.
29. Πεσμαζόγλου, Ι., «Η Σύνδεσις της Ελλάδος μετά της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητος», Τράπεζα της Ελλάδος, Αρχεϊον Μελετών και Ομιλιών, Αρ. 11, Αθήνα, 1962.
30. Προβόπουλος, Γ., «Δημόσιες Δαπάνες και Οικονομική Δραστηριότητα: Η Ελληνική Εμπειρία», IOBE, Αθήνα, 1981.
31. Τράπεζα της Ελλάδος, Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών, «Η Ελληνική Οικονομία», Αθήνα, 1980.
32. Τράπεζα της Ελλάδος, «Εκθεση του Διοικητή» για διάφορα έτη.
33. Τράπεζα της Ελλάδος, «Τα Πρώτα Πενήντα Χρόνια της Τραπεζής της Ελλάδος, 1928 – 1978», Αθήνα, 1978.
34. Χαλικιάς, Δ., «Η Εκβιομηχάνισις της Ελλάδος», Τράπεζα της Ελλάδος, Αρχεϊον Μελετών και Ομιλιών, Αρ. 3, Αθήνα, 1958.
35. Χατζηπαναγιώτου, Ι., «Η Εξέλιξις της Ελληνικής Αγοράς Εργασίας, 1961 – 1983», Ο.Α.Ε.Δ., Αθήνα, 1984.